

Forum navale

*Skríftir utgívna av
Sjöhístoríska Samfundet*

Nr 16

Utdrag ur Sjöhistoriska Samfundets stadgar:

§ 1. Sjöhistoriska Samfundet har till uppgift att bidra till utforskandet av sjöhistorien, i första hand den svenska, i alla dess sammanhang och former.

För detta ändamål skall samfundet i mån av tillgångar bl. a.

- a) utge vetenskapliga undersökningar inom samfundets forskningsområde, meddelanden från samfundet, etc., samt publicera historiska urkunder;
- b) söka inom akademiska och andra forskarkretsar väcka ökad förståelse för och vidgad kontakt med sjöhistoriska arbetsuppgifter;
- c) genom föredrag, diskussioner m. m. stödja samarbetet mellan sjöhistoriskt intresserade;
- d) samarbeta med utländska, i första hand nordiska och baltiska samfund med likartade syften;
- e) verka för förbättrade möjligheter att inom landet tidsenligt tillvarata äldre marina föremål.

§ 2. Medlemskap av samfundet erhålles genom av styrelsen förrättat inval.

Hemställan om att bli invald till medlem av samfundet ingives skriftligen till styrelsen med uppgifter om namn, titel, ålder och adress. Förslag om inval kan väckas inom styrelsen eller av samfundet redan tillhörig medlem, som till styrelsen ingiver skriftligt förslag, innefattande nämnda uppgifter jämte meddelande från förslagsställaren, att den föreslagne önskar mottaga inval i samfundet. Medlemskap kan tillika på något av här angivna sätt vinnas av institutioner eller föreningar även som av utländska medborgare.

Medlem, som önskar förvärva ständigt ledamotskap av samfundet, erlägger till detsamma en gång för alla ett belopp av minst 150 kronor.

Årligt betalande medlem erlägger till samfundet en årsavgift av 10 kronor, dock att person under 25 år må erlægga halv avgift.

Till hedersledamot kan samfundet vid årsmöte på förslag av styrelsen kalla person, som inlagt synnerlig förtjänst om samfundets syften.

Samfundets adress är: c/o Föreningen Sveriges Flotta, Birger Jarlsgatan 18, Stockholm. Postgiro: 15 65 19.

Samfundets medlemmar kunna hos Föreningen Sveriges Flottas expedition, rekvrirera »Svensksund 1790—1940. En minnesbok utarbetad av Försvarsstabens krigshistoriska avdelning» till ett nedsatt pris av kr. 4:—. Samfundets medlemmar kunna dessutom vid direkt rekvisition erhålla »Korvetten Carlskronas sista resa» av Otto Sylvan till ett nedsatt pris av kr. 6:—. Den av samfundet utgivna minnesskriften »Slaget vid Femern 1644^{13/10} 1944», utarbetad av Försvarsstabens krigshistoriska avdelning, kan rekvrireras hos Göteborgs sjöfartsmuseums förlag.

Forum navale

*Skrífter utgívna av
Sjöhistoríska Samfundet*

Nr 16

Innehåll

<i>Wilhelm Odelberg</i> , Från Örnsköldsvik till Sevastopol. H. M. hjulfregatt Leopard i Östersjön och Svarta havet under Krimkriget	3
<i>E. Alfred Jansson</i> , Två brev från en svensk sjöofficer som klarade sitt fartyg genom Viborgska gatloppet den 3 juli 1790	43

Utg. med stöd av Sjöfartsmuseet i Göteborg

UPPSALA 1960

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB

Från Örnsköldsvik till Sevastopol

H. M. hjulfregatt Leopard i Östersjön och Svarta havet
under Krimkriget

Av överbibliotekarie Wilhelm Odelberg

Kriget i Östersjön åren 1854 och 1855 tillhör knappast de historiska tilldragelser, som har plats i det allmänna medvetandet. De stora blodiga och avgörande drabbningarna i detta besynnerliga och meningslösa krig inträffade ju också långt från Norden. Vid hundraårsminnet uppmärksammades emellertid vissa av de mera remarkabla händelserna såsom förstörandet av Bomarsund 1854 och det stora bombardemanget av Sveaborg 1855. En del tidnings- och tidskriftsartiklar i ämnet publicerades. Ett intressant bidrag särskilt med avseende på illustrationerna förelåg sålunda med boken »Från Bomarsund till Sveaborg, Kriget 1854–1855». Bildurval och text av Marta Hirn (Hfors 1956).

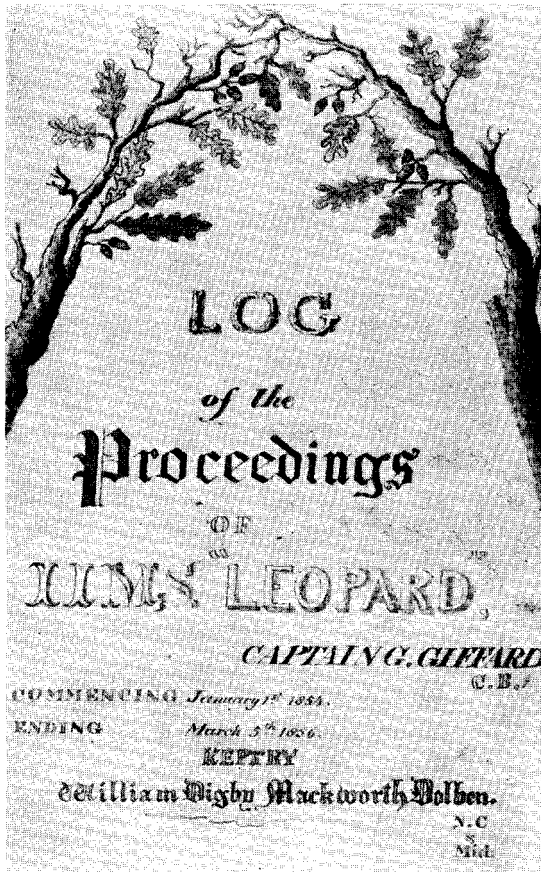
Någon vetenskaplig bearbetning av krigshändelserna i Östersjön har emellertid varken gjorts på engelskt eller franskt håll. Däremot föreligger i tryck en serie valda urkunder utgivna av The Navy Record Society, »Russian War, 1854. Baltic and Black Sea. Official correspondence». Utg. av D. Bonner-Smith och A. C. Dewar (1943) samt »Russian War, 1855, Baltic. Official correspondence». Utg. av D. Bonner-Smith (1944). Den starkt kritiserade huvudpersonen i 1854 års sjötåg, Sir Charles Napiers papper har bearbetats av G. Butler Earp och formats till en omfattande försvarsskrift för Napiers aktivitet eller rättare sagt brist på dylik i Östersjön 1854, »The history of the Baltic campaign of 1854. From documents and other materials furnished by Vice-Admiral Sir C. Napier» (1857). Ett äreminne över Napier av en vanlig engelsk typ av biografi föreligger med H. N. Williams, »The life and letters of Admiral Sir Charles Napier (1917).

Har man på engelsk sida sålunda jämförelsevis föga intresserat sig för operationerna i Östersjön, kompenseras denna brist med ett arbete av den ryske officeren och krigshistorikern M. Borodkin, vars arbete i svensk översättning heter »Kriget vid Finlands kuster 1854–1855» (1905). Till hundraårsminnet publicerades också på svenskt håll en översiktlig studie P.-O. Ekman, »Kriget i Östersjövattnen 1854–55» (Tidskrift i sjöväsendet, 118, 1955).

Med tanke på det stora antal engelsmän, som under dessa år deltog i sjötågen i Östersjön, skulle man vänta sig att händelserna avsatt många spår i memoarlitteraturen. Så synes dock knappast ha blivit fallet. De blygsamma bidrag till reselitteraturen på detta område som finnes, registreras med ett undantag, till vilket vi skall återkomma, i S. Brings utomordentliga bibliografi över resor i Sverige. »Itineraria Svecana» (1954). En intressant och välskriven bok om dessa händelser har sålunda författats av en engelsk Cambridge-teolog och entusiastisk seglare R. E. Hughes, »Two summer cruises with the Baltic Fleet in 1854–5 being the log of the 'Pet' yacht, 8 tons, R.T.Y.C.» (1855), (Bring 799), jfr även Bring 797 och 808 a, vilka arbeten också ger åtskilliga uppgifter om svenska förhållanden eftersom *Pet* gjorde många strandhugg såväl på Gotland som på svenska fastlandet.

Av icke publicerade manuskript, som har sammanhang med de engelska krigshändelserna i Östersjön 1854, har under senare tid en i flera avseenden intressant loggbok tillförts Kungl. Bibliotekets handskriftsamling, där den har signum M 235 d.

Under våren 1956 utbjöds i en katalog från det välkända antikariatet Bernhard Quaritch i London en privat loggbok förd av en kadett William Digby Mackworth Dolben under tjänstgöring i Östersjön och Svarta havet ombord på Hennes engelska Majestäts hjulfregatt *Leopard* 1854–1856 samt på en annan örlogsman barken *Melampus* under en kortare tid 1856. Kataloguppgifterna visade att volymen var försedd med åtskilliga välgjorda och intressanta teckningar från de båda krigsskådeplatserna och dessutom från städer på den svenska östkusten. Kungl. Biblioteket, som observerat notisen, köper i regel inte utländska handskrifter. Priset var dock jämförelsevis moderat och man kunde sålunda med gott samvete beställa, då loggboken av allt att döma borde ha ett betydande svenskt intresse både ur sjöhistorisk och topografisk synpunkt. Besvikelsen blev därför ganska stor när Londonfirman meddelade att loggboken redan var såld — som en favör angavs dessutom att köparen var »en av våra

Den knappt femtonårige Dolbens titelblad till sin loggbok på Leopard. Säkerhet i textning hade han ännu inte fått, men konstnärliga anlag hade han utan tvekan.

kunder i Edert land». Med de kontakter biblioteket har, visade det sig snart nog att den eftertraktade handskriften hamnat hos Thulins antikvariat i Stockholm. Affären var snart uppgjord och handskriften införlivad med KB:s samlingar.

Loggboken, vars höjd är 357 mm och bredd 213 mm, är bunden med svart skinnrygg och hörn samt har i försättspapperet infälld pärmskylt av svart skinn med titeln *Leopard Melampus* inom ramverk, allt i guldtryck. Texten omfattar 159 blad, obetydligt understigande pärmens höjd

och bredd, skrivna på båda sidor med nitid stil. Titelbladet dekorerat med mot varandra ställda ekgrenar lyder: »Log of the proceedings of H.M. S. 'Leopard', Captain G. Giffard C. B. Commencing Januari 1st 1854. Ending March 5th 1856. Kept by William Digby Mackworth Dolben. N. C. & Mid». Inne i loggboken uppträder skilda titelblad mer eller mindre rikt dekorerade. Den 11 mars 1854 meddelas sålunda, att fregatten bär Rear Admiral Plumridges befälstecken — denna bok löper till den 22 augusti samma år, då en ny titelsida anger att Rear Admiral Martin hissat sin flagg på *Leopard*. Sedan blir det ett uppehåll: *Leopard* har lämnat Östersjön och befinner sig i docka för att sedan vid Medelhavet förena sig med den engelska flottan som opererade i Svarta havet. Något nytt inre titelblad blir det inte förrän kriget är slut och Dolben den 8 juni 1856 flyttas över till HMS *Melampus*, där Captain John Borlase, C. B. för befäl och där Rear Admiral the Hon. W. F. Grey, C. B. hissat sin flagga.

Dolben förde i likhet med övriga kadetter sin loggbok som en ren övning, vilken sedan gammalt Amiralitetet beordrat kadetterna att utföra. De uppgifter som där ges av nautisk art dvs. segelvolym, kurs, ankringsplatser, djup, vind, besök ombord, summariska beskrivningar av stridshandlingar, dödsfall etc. skiljer sig på intet sätt från de officiella loggböckerna. Dessas värde som urkunder är ju oomtvistligt men i regel är de uppgifter som ges om bakgrunden till eller följden av ett visst beslut oftast synnerligen magra eller obefintliga. Vad som däremot gör Dolbens loggbok särdeles intressant ur deskriptiv synpunkt eller som berättande källa är de många teckningar, närmare bestämt 64, vilka här närmare förtecknas och beskrives dels i texten dels i en särskild bilaga till denna uppsats.

Dolben var som sagt kadett och ännu icke fyllda 15 år när han kommanderades som midshipman ombord på *Leopard*. I betraktande av att han ännu nästan var ett barn är Dolbens prestationer synnerligen märkliga. Hans liv blev emellertid kort, och sedan Dolben förolyckats, tror man gärna hans chef, då denne i sin rapport om händelsen beklagade förlusten av en mycket lovande sjöofficer.

Dolben var född 1839 på Finedon Hall, Higham Ferrers, Northamptonshire och tjänstgjorde från augusti 1852 som kadett på HMS *Terma-gant* innan han transporterades till *Leopard*. Efter Krimkriget tjänstgjorde han på HMS *Buzzard* i amerikanska farvatten och genomgick i september 1858 sin »examination in seamanship». I november 1859 befordrades Dolben till acting-lieutenant och kommanderades 1860 till HMS

Prometheus. Det var vid den tiden, då England beslutat förvärva de väldiga områdena av Västafrika omkring Niger och dess biflod Benue, som i våra dagar bildar riket Nigeria. Dolben tjänstgjorde här i flera repriser, slutligen som befälhavare på ett mindre fartyg HMS *Investigator* och i mars 1863 blev han svårt sårad under strider mot en upprorisk hövding. Samma år den 1 september drunknade Dolben utanför Lagos, 24 år gammal. Enligt nekrologen i *Gentleman's Magazine* hade Dolben särskilt kommit att djupt intressera sig för landet och folket i dessa områden.

Dolbens notiser i loggboken under *Leopards* tjänstgöring i Östersjön och Svarta havet 1854–1855 kompletteras på ett förträffligt sätt av en berättande källa, ett tryckt memoarverk, vilket nyligen förvärvats av Kungl. Biblioteket. Författaren var amiralen Sir George Giffard och hans självbiografi, vilken i tydligen mycket begränsad upplaga trycktes i Exeter 1892, »*Reminiscences of a naval officer*» i avsikten som Giffard säger i sitt förord »of giving amusement and instruction to my young friends». Giffard var fartygschef på *Leopard* under hela Krimkriget.

Giffards självbiografi är ett utomordentligt personligt dokument, hans stil och uttryckssätt är mycket expressiva, antingen det gäller att kritisera sina vederdelomän inom Amiralitetet eller att prisa genomförandet av en väl planlagd aktion. Man får ett starkt intryck av en duglig och rätt-sinnad sjöofficer, drastisk, humoristisk och något råbarkad. Han tillhörde en framstående släkt av i regel civila ämbetsmän. Som 24-årig löjtnant deltog Giffard med utmärkelse i striderna vid Syriens kust 1840. Under de följande åren var han kommenderad till Kina och Ostindien, mestadels sysselsatt med att jaga sjörövare. Som fartygschef förde han också kommenderande amiralen Sir Thomas John Cochranes flagga under det framgångsrika anfallet på piratfästningen Malloodo på norra kusten av Borneo. Giffard var därefter flera år hemma i England »on half pay», ett för dåtidens sjöfolk synnerligen motbjudande begrepp. Giffard hade före Krimkriget svårigheter att få aktiv tjänst och i sina memoarer rasar han mot amiralitetslorderna som inte hade förstånd att omedelbart ge honom ett fartyg. Giffard ansåg sina motgångar härröra från den omständigheten att han hade liberala politiska åsikter, något som häftigt motarbetades av förste amiralitetslorden Sir Francis Baring. Då Giffard till slut frågade Baring om han överhuvud taget kunde påräkna ett kommando, då han i annat fall skulle se sig om efter ett civilt yrke, svarade denne »I might cut my throat if I liked». Slutligen blev det bättre konjunkturer även för Giffard och i februari 1854 var han installerad som

fartygschef på *Leopard*, vilken tillhörde den stora flotta som samlades vid Spithead för att under amiralen Sir Charles Napiers kommando avgå till Östersjön. Innan vi följer fartyget på dess väg, kan det vara motiverat att med några ord beröra bakgrunden till Napiers expedition.

Krimkrigets egentliga bakgrund var Englands och Frankrikes ovilja att Ryssland utvidgade sin makt på Turkiets bekostnad. I slutet av år 1853 hade den politiska utvecklingen kommit därhän att kriget var ofrånkomligt. Såväl Frankrike som England sände flottor till Svarta havet, de sistnämnda styrkorna under befäl av amiralen Sir James Deans Dundas. Planerna på en engelsk-fransk aktion i Östersjöområdet utkristalliserades samtidigt. De avsåg att binda betydelsefulla styrkor i Baltikum och Finland och dessutom hindra den ryska Östersjöflottan att lämna Kronstadt och ge sig ut på havet. Att flottorna dessutom skulle göra framgångsrika anfall mot befästa platser, såsom Kronstadt och Sveaborg, förväntades starkt, i varje fall av den allmänna opinionen i England. På nyåret 1854 började utrustningen av en ansenlig flottstyrka, vilken som sagt skulle ställas under befäl av Sir Charles Napier.

Giffard var inte nöjd med detta val. Han ansåg sig ha sett tillräckligt mycket av amiralen under kriget i Syrien och Napier var nu 13 år äldre. Enligt vad man visste var han mycket nervös. I hans hand skulle en flottstyrka sammansatt av ångfartyg bli ett obrukbart instrument. Ingen av de fyra amiraler Napier utsett till eskaderchefer, Plumridge, Martin, Correy och Chades hade heller minsta erfarenhet av den nya navigationskonsten med hjul och propeller. De kunde dessutom anses förbrukade. Giffard uttalade sig också mycket ironiskt om amiral Plumridge, som hissat sin kommandoflagga på *Leopard*. Plumridge hade senast tjänstgjort i Östersjön, 45 år tidigare — sannolikt under Saumarez' expedition 1810 — och han hade fortfarande en oerhörd ängslan för de ryska kanonsluparna av en modell, som på sin tid konstruerats för svenska arméns flotta av Georg Henrik af Chapman, vilka han trodde när som helst skulle kunna sänka en engelsk örlogsman.

Var Giffard sålunda kritisk mot det högre befälet, som själva inte begrep hur stor slagkraften var i den samlade flottan, var han desto mera stolt över sin *Leopard*. Hjulfregatten, som var byggd i slutet av 1840-talet — och sålunda ett relativt nytt fartyg — hade en besättning på 300 man, maskineri på 510 hästkrafter och ett displacement av 1 412 ton. *Leopard* tog 450 ton kol med en konsumtion av 45 ton per dag vid full hastighet. Fartygets medelhastighet vid begagnande av 4 ångpannor var 9 knop. Maximihastigheten var 11 knop. Begagnades 2 ångpannor kunde

man komma upp i 8 knop och samma fart var maximum, då man uteslutande använde segel. Fartyget förde 18 kanoner.

Den flottstyrka vari *Leopard* ingick var också högst anseelig. Vid Spithead samlades sålunda 49 fartyg, varav 13 skruv(propeller)- och 6 segellinjeskepp, 4 hjulfregatter och en del kol- och proviantfartyg med ialles 16 000 mans besättning och 2 000 kanoner.

Den 13 mars avseglade flottan och den 17 låg den utanför Vinga i dimma. Giffard beklagade mycket att man inte fick tillfälle att besöka Göteborg. Isen låg tydligen kvar sent detta år och *Leopards* kapten studerade här ingående svenskarnas sätt att bryta isen, vilket skedde så att arbetarstyrkan sågade upp en kanal och sedan hoppade på isen så att stycken bröts loss. Giffard var imponerad över den snabbhet med vilken man kunde bryta upp rännor på detta sätt. Flottan fortsatte söderut och ankrad i Kögebukt mottog den meddelandet att krig officiellt förklarats mellan Storbritannien och Ryssland. En dagorder mera typisk för Napier än för Nelson — ansåg Giffard — signalerades.

Lads, war is declared with a bold and numerous foe to meet. If they offer us battle, you know how to despose of them. Success depends on the quickness and precision of your fire. Also, lads, sharpen your cutlasses and the day is yours.

Giffard ogillade starkt dylika bombasmer och förmodade att flottan i övrigt heller inte senterade dem.

Under den första tiden i Östersjön ägnade sig de engelska fartygen i stor utsträckning åt att uppbringa och kapa ryska fartyg. Det går knappast en dag utan att Dolben antecknar, att man bordat en norsk skonare eller holländsk brigg. Rörde det sig om finska eller ryska fartyg fördes de till England. Regeringen där hade visserligen deklarerat att ryska och alltså även finska handelsfartyg i engelsk hamn skulle få sex veckor på sig att lasta och gå till sjöss. Fartygen skulle inte antastas om de kunde bevisa att lasten intagits före denna termin. Men när på våren 1854 de första finska nordsjö- och atlantfararna kom till Östersjön, kapades de utan förbarmande, under hänvisning till att fritt skepp och gods endast gällde fartyg, som avgått från engelsk hamn. Samma sak gällde fiskefartyg, som vågat sig för långt ut till sjöss. Kaperierna väckte ursinne i Finland och bidrog utan tvivel till att stärka den förut ganska lojala stämningen mot Ryssland.

Under färden upp mot Älvsnabben där flottan hade tillstånd att ankra utförde Dolben åtskilliga profiler av svenska kusten, särskilt gällande fyrar.

Utklippan light house built on a low sandy island about 12 N.E. of Långskär. Bearing from Ölands light house S.W. about 30°

Höns light house on the S. point of Ölands Kallan Sound is about 6 miles N. of it on the W. Side of the Sound.

Hoburg light house S. point of fjell on a bluff rocky point. It has something the appearance of a castle wall.

Östergarn light house built on a low sandy island about two miles from the land. It is about half way up the E. side of fjell - 2 30°

Landsort light house bearing N.E. at the entrance to Skagerrak

Långskär Light house bearing N.E.

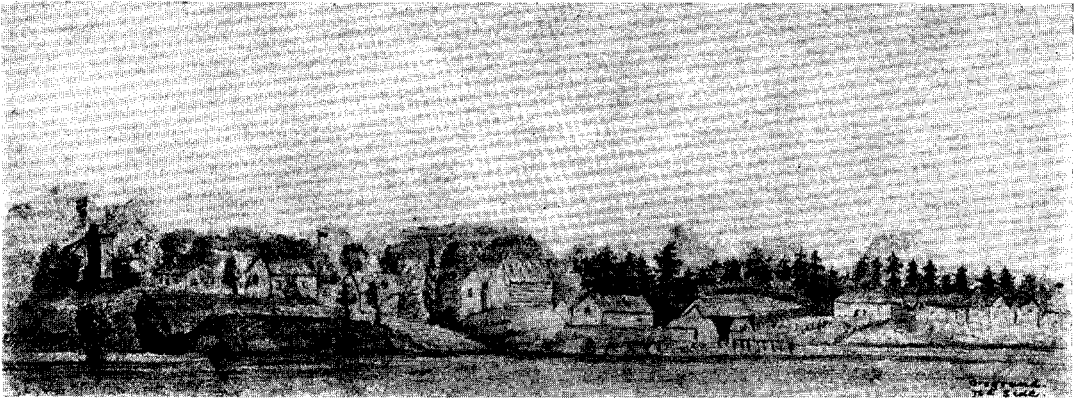
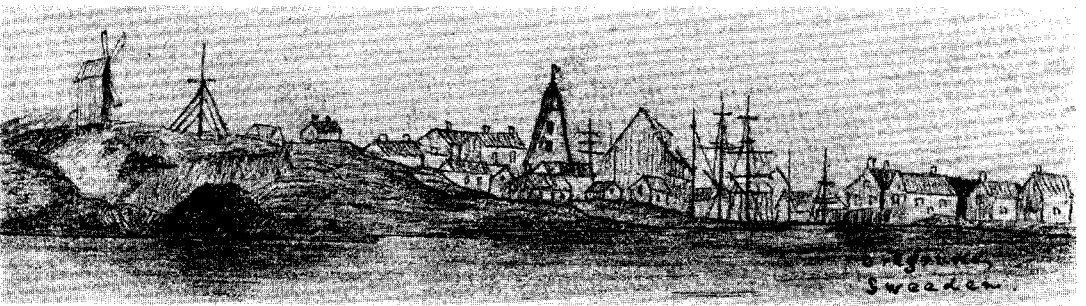

Söderarm Light house about 12 miles by compass from Långskär

Given during survey
J. H. M. 1854

I Dolbens liksom andra kadetter utbildning ingick att utföra kustprofiler. Han tog också tillvara tillfället att avrita området kring en lång rad viktiga svenska fyrar. På denna bild synes Utklippan, Ölands södra udde, Hoburgen, Östergarn, Landsort, Långskär och Söderarm.

Under kampanjen i Östersjön 1854 ankrade *Leopard* flera gånger vid Öregrund. Vid två tillfällen — från olika ankarplatser — ritade Dolben utsikter av det lilla samhället. Liksom Dolbens övriga vyer av svenska kuststäder har också teckningarna från Öregrund betydande topografiskt intresse.

På den övre bilden ser man till vänster det så kallade Skatberget, bakom vilket den egentliga stadshamnen går in i en gip. Till vänster ser man på Skatberget en väderkvarn samt ett stångmärke till ledning för sjöfarten. I bildens mitt ses klockstapeln uppförd 1736, och till höger därom kyrkan, som troligen är från senmedeltiden. Öregrund blev stad 1491. På den nedre bilden ser man till vänster en kvarn, som sannolikt är den så kallade Håkanssonska kvarnen. Bilden torde i övrigt visa Västerhamnen. Huset, där flaggan är hissad, är från 1850-talet och ägdes i många år av styrmannen Henrik Henriksson.

Leopard och tre andra fregatter gick nu norrut för att rekognoscera Finska viken. Detachmentet passerade utanför Helsingfors och Reval samt fortsatte sedan mot Hangö. Natten till den 10 april låg fregatten utanför Hangö hamn, varvid man observerade att befästningsanläggningarna var i gott stånd. Just som man på *Leopard* gjorde sig beredd att ankra för

natten hördes flera starka explosioner i land. Enligt Giffards dramatiska skildring kom nu amiral Plumridge upprusande på däck och skrek att man genast skulle lätta ankar eftersom skotten säkert betydde att rysarna ämnade anfalla *Leopard* med de fruktansvärda kanonsluparna. Giffard gjorde förgäves föreställningar om att få vänta med detta tills man fått upp ångan men amiralen var så fångad i sina föreställningar att han vidhöll sina order med påföljd att fartyget låg och drev i det kavlugna vattnet ända tills skovelhjulen kunde börja arbeta. Den 13 april anslöt sig *Leopard* till Napier, som nu befann sig vid Bornholm.

Man väntade sig nu allmänt att ett stort upplagt företag skulle sättas igång mot någon av de stora ryska stödjepunkterna såsom Sveaborg eller Kronstadt eller mot den ryska flottan direkt, vilken rapporterades ha varit synlig den 8 april. Den engelska flottan gick nu mot Hangö med *Leopard* och amiral Plumridge i täten. Utanför kusten lät sig Napier avskräckas av skären och gick i stället västerut mot Sverige — i Giffards tycke var denna manöver betydligt mera förkastlig än den för vilken amiral Byng blev arkebuserad 1757 efter förlusten av Minorca. Det var tydligt att man inte kunde vänta sig någonting av Napier.

Under slutet av april och de första dagarna i maj hade *Leopard* och flottan i övrigt stora vanskligheter med dimbildningen över Östersjön. Den 5 maj låg flottan vid Älvsnabben. Sedan det blivit känt att de ryska sjöstridskrafterna var stridsberedda lättade engelska flottan ankar. Femton linjeskepp följde *Leopard* som bogserade *Neptune* med amiral Corry ombord. Dimman tätnade alltmer och hade inte Giffard i en dimreva fått orientering genom en byggnad på land hade säkerligen allvarliga missöden inträffat. Den nervpåfrestande passagen ut till Landsort gick emellertid lyckligt, men hade tydligen varit för mycket för amiral Corry. En tid efteråt erkände nämligen Corry för Giffard att han varit fullt beredd att avsäga sig sitt befäl, eftersom han inte stod ut med manövreringen i så dimmiga farvatten. Då Giffard komplimenterade honom för hans lugna uppträdande under den dramatiska utpassagen vid Älvsnabben, svarade Corry blott »Giffard, I did not leave my cabin, I could not».

Följande dag den 6 maj var Giffard beordrad ombord på *Duke of Wellington* hos amiral Napier och fann honom i ett dåligt psykiskt tillstånd. Han beklagade sig över sin uppgift. Eftersom de andra amiralerna inte var bättre, skulle man dock knappt vinna något på att Napier nu lämnade ifrån sig befälet, ansåg Giffard.

Den kritiske fregattkaptenen fick emellertid ytterligare vatten på sin

kvarn redan samma eftermiddag, sedan amiral Plumridge meddelat Giffard att Plumridge skulle kommendera ett detachement bestående av flera ångfregatter med särskilda uppgifter i Bottniska viken. För att förbereda sig för detta uppdrag bunkrade *Leopard* i Fårösund och gick sedan till Öregrund, där fregatten blev liggande till den 10 maj.

Dolben passade här på att göra sin första skiss av staden.

Giffard nedtecknade här sina iakttagelser om det nordiska landskapet, som nu började lossas ur vinterns bojar. Särskilt fäste sig fartygschefen vid de stora bestånden av blå- och rödsippor, som han fann övermåttan fagra och utgjorde en märklig kontrast mot det förut snöhöljda landskapet. Upplandskusten erinrade annars Giffard om Nova Scotia med den låga barrskogsvegetationen, granitklipporna, trähusen och de glesa åkerlapparna. Man provianterade rikligt med frusna orrar som den vänliga befolkningen tillhandahöll från sina iskällare. Den 10 maj lämnade *Leopard* Öregrund för att gå ut till Åland. När en tidigare stark dimma lättat blev man vittne till en ovanligt tydlig hägring, vars make Giffard inte sett sedan han några år tidigare seglat i Saint Lawrencebukten. Landet syntes upp- och nedvänt i luften ungefär på 30 sjömils avstånd. Två ångfregatter syntes likaledes upp- och nedvända i skyn. Hägringen, som pågick flera timmar uppvisade efter hand flera andra fartyg till dess den helt plötsligt upplöstes.

Den 12 maj, antecknade Giffard, var en varm och schön dag och man ankrade vid Grisslehamn för att anskaffa en lots, som kände farvattnen i Bottenhavet. Detta misslyckades emellertid, liksom man även förgäves sökt en sådan i Öregrund. I det lilla samhället, där innevånarna var allmänt ryssfientliga lyckades man emellertid att anskaffa en rysk tolk. Tre dagar senare förenades *Leopard* med *Valorous*, *Odin* och *Vulture* för att återgå till Åland. *Valorous* hade oturen att gå på grund och medan *Leopard* försökte draga henne av, gick också Giffard på grund. Men allt gick väl och efter några timmars arbete var man åter flott.

Under tiden hade amiral Plumridge varit »in a very excited state» och meddelade Giffard att detta var första gången han under sin långa sjöofficersbana gått på grund. Giffard lugnade Plumridge med att detta hade ofta inträffat för honom och man fick bereda sig på att det kunde inträffa igen i dessa farvatten, där man inte hade tillgång till vederhäftiga sjökort. Den lilla eskadern passerade av och an utanför den finska kusten men eftersom isen ännu låg i väldiga bälten återvände man till svenska kusten.

Även längre norrut var befolkningen lika vänlig. I Skellefteå märktes detta särskilt och man var tydligen uppriktigt ledsen över att inte kunna förse fregatten med förnödenheter. I Skellefteälv gav det engelska fartyget den 24 maj salut med anledning av drottning Victorias födelsedag. Ett sällskap damer kom ned från staden för att titta på *Leopard*. De fick komma ombord, underhölls på bästa sätt av sjömännen och drack drottningens skål. På eftermiddagen gick *Leopard* åter till sjöss och förenade sig med *Valorous*, *Odin* och *Vulture* utanför iskanten på Finlandskusten. Här iakttog man flera säljägare, som undfägnades med grogg. Den 24 maj ankrade *Leopard* i tjocka utanför Gamla Karleby.

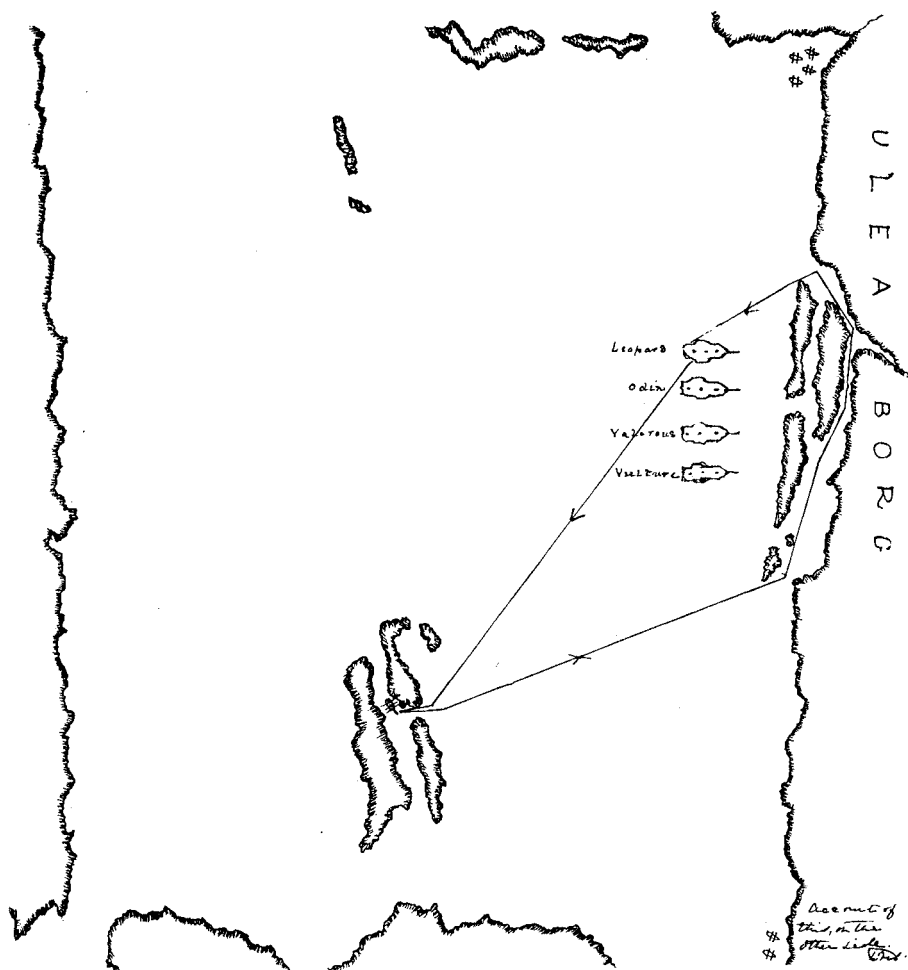
Giffard önskade för sin del undersöka hamnen men Plumridge ville sin vana trogen inte ta några risker, varför *Leopard* gick ut till sjöss igen. Amiralen hade under den föregående tiden ofta rådfört sig med Giffard angående möjligheterna att skada fienden. Giffard hade då alltid svarat att man borde hemsöka hamnarna på kusten samt förstöra eller taga fiendens fartyg och skeppsförnödenheter. Man hade därför ankrat på en väl skyddad plats utanför Gamla Karleby med avsikt att gå till anfall. Men bränningarna och klipporna var för mycket för amiral Plumridges nerver och mot Giffards föreställningar gav han order om att gå till havs. Giffard var rasande över att, som han ansåg, bli gjord till åtlöje. Då amiralen följande dag ånyo frågade Giffard vad man borde göra svarade denne följdriktigt, att det inte vore någon idé att svara, eftersom Plumridge ändå inte ville göra någonting. Detta hade tydligen önskad effekt och efter överläggning med de tre andra fartygscheferna beslöts att eskadern skulle anfalla Brahestad och Uleåborg.

Anfallen mot de finska kuststäderna

Året efter det Plumridges lilla eskader hemsökt Finlands kuster spreds en visa i folklig ton om engelsmännens härjningar i Brahestad och Uleåborg

Då kom Plumridge ej att strida
Med en väpnad hjältehand
Han blott armod ville sprida
Härja genom eld och brand

Varför kom du blott att sänka
Tron på Englands mänsklighet
Skall ej Finlands tårar bränna
Dig lik elden som du spred

Dolbens teckning illustrerar positionen för Plumridges styrka den 1 juni 1854 samt löjtnant William Grahams och Dolbens route till och från ön Ulkonargaick (ett i Grahams rapport till oigenkännlighet vanställt namn). Förstörelsen här omfattade en stor byggnad med lager av tjära, två smedjor, en stapelanläggning, ett färdigbyggt fartyg — längd 204 fot och bredd 36 fot, ett fartygsskrov samt en bark liggande för ankar.

Författaren är visserligen anonym och visans strofer något naiva men de ger nog ett talande vittnesbörd om den vrede mot engelsmännen som rådde efter eskaderns framstöt mot stapelstäderna. Bilden av Plumridge

som en skoningslös härjare blir emellertid något komisk om man får tro Giffards helt annorlunda funtade karakteristik av sin chef.

Plumridges eskader bestod, som förut nämnts, av flaggskeppet *Leopard*, hjulfregatten *Valorous* samt korvetterna *Odin* och *Vulture* inalles 54 kanoner och 1 000 man. Den 30 maj förstördes Brahestads hamn och varv. Engelsmännen forcerade isen utanför staden och lodade sig försiktigt in. Plumridge beordrade Giffard och de andra fartygscheferna att skicka ut båtar mot staden. Ett detachment avgick under befäl av löjtnanten Benjamin Priest på *Leopard*.

Beträffande engelsmännens uppträdande avviker de olika parternas relationer betydligt från varandra. Rysk militär fanns emellertid inte i staden och befolkningens försäkran att alla upplag var enskild egendom hjälpte inte. Med brinnande facklor satte marinsoldaterna igång med att antända allt som kunde brinna. Tolv större och mindre fartyg förstördes jämte fem varv med stapellagda skepp, smedjor, magasin och boningshus. Dessbättre låg vinden inte mot själva staden, men grundvalen för Brahestads rikedom gick upp i rök. Den enorma förstörelsen här kunde visserligen militärt försvaras, eftersom det gällde krigsviktiga upplag, men trots befolkningens försäkran brändes också mycket engelsk egendom. Detta föranledde angrepp i parlamentet och stark kritik riktades mot Plumridge. Av de uppretade österbottningarna fick han heta »amiral Plundring».

Giffard såg som sagt kallt på sin uppgift »Denna aktion» skrev han »kan tyckas som ett våldsdåd, mot i kriget icke deltagande människor, men hur skulle kriget kunna föras annorlunda? Ägarna till de sedermera förstörda fartygen hade i god tid tagit bort roder och segel för att göra dem värdelösa för oss. Men vi förstod att ryssarna skulle ta alla skepps-förnödenheter i anspråk för deras krigföring mot oss».

Nästa förstörelseaktion gällde Uleåborg. Här stötte eskadern emellertid på verkligt stora svårigheter i navigeringen och skovelhjulen skadades betänkligt av de kringflytande isflaken. — Försiktigt lodande sig fram nalkades eskadern staden. — Emellertid fick man helt oväntat hjälp i navigeringen. Giffard antecknade att man den 31 maj kapade två små finska skonare och på en av dem fanns en man som förklarade sig villig att lotsa de engelska fartygen genom den annars ytterst svårframkomliga farleden in till Uleåborg. — Vi vet från andra källor att förrädaren var en viss Ananias Michelson, en mästrelots som blivit avsatt för fylleri. En deputation under parlamentärflagg kom ut till *Leopard* den 1 juni och

anhöll att staden skulle skonas. Detta föranledde Plumridge att avge en deklaration att inga enskilda personer skulle ofredas: »Den engelske amiralen åsyftar allenast att förstöra ryske kejsarens befästningar, försvarsmedel, fartyg, fartygsmateriel och egendom». Så länge invånarna fredligt blir kvar i sina boningar skulle de åtnjuta skydd, men skulle de bistå de ryska trupperna skulle de bli behandlade som fiender. Plumridge önskade att kvinnor och barn fördes ur staden. Under sådana förhållanden borde Uleåborg inte ha något att frukta. Men Plumridge förklarade för deputationen att upplagen av tjära, skeppsvirke och stapellagda fartyg måste brännas. Och det hjälpte ej, att man här liksom i Brahestad förklarade att en del av materielen redan före kriget sålts till England.

Löjtnanterna Graham och Priest — den senare hade som nämnts varit chef för förstöringskommandot i Brahestad — lät nu varven och hamnbyggnaderna gå upp i lågor. Förlusten för Uleåborgs köpmän blev sålunda 13 stora fartyg, 7 skeppsvarv med bostäder, 15 à 20 000 bjälkar, 15 000 tunnor tjära och 60 magasin innehållande säd, salt, glas, spirituosa och skinnvaror. Branden syntes miltals omkring. Giffard uppskattade värdet till en halv miljon pund. Den 3 juni inspekterade Giffard staden medan skovelhjulen reparerades. Captain Scott, fartygschefen på *Odin* och Giffard mottogs av »the governor» förmodligen borgmästaren, vilken talade en förvånansvärt god engelska, och visade de båda fientliga kaptenerna runt i Uleåborg. Giffard fann staden välbyggd och vacker med en ståtlig kyrka. »The governor» och engelsmännen hade ett intressant samtal om kriget. Han ursäktade sig emellertid över att engelsmännen inte kunde bli hembjudna till honom — en uppmärksamhet, som de båda fartygscheferna knappast väntat sedan de för åtskillig tid framåt lamslagit stadens ekonomi.

Emellertid hade anfallet på Uleåborg även dragit med sig en del missöden på engelsk sida. Giffard var sålunda indignerad över att befolkningen trakterat de engelska sjömännen med brännvin med påföljd att ett båtlag, som haft i uppdrag att bränna ett varv, varit så berusat att man inte varit istånd att hjälpa en kamrat som fallit in i elden och därför ömkligen omkommit.

Under det oväder, som rasat medan Uleåborgs hamn brändes hade två av engelsmännen kapade skonare sjunkit till ankars och en brigg var så illa medfaren att den måste förstöras. Följande dag, den 2 juni, delade Plumridge på sitt detachement på så sätt att *Odin* och *Vulture* sändes söderut för att förstöra Gamla Karleby medan *Leopard* och *Valorous* gick

mot Kemi och Torneå. Fortfarande hade man stor användning för den förrädiske mästerlotsen Michelson, som visade sig känna till varje grund, vilket hade en lugnande inverkan på den orolige Plumridge. Den 7 juni lät Giffard i Kemi älvs mynning bränna en del timmerupplag. Här inträffade ånyo en olyckshändelse med brännvinet. Medan det utsända manskapet uppåt älvstranden var i färd med att äta efter verkställd förstörelse hördes plötsligt ett vilt skjutande från den kvarlämnade posten. Men då man i all hast skyndade dit befanns det att någon fiende inte var inom synhåll men posten låg redlöst berusad på marken. Giffard ansåg det högst riskabelt att lämna folket utan tillsyn av sina officerare, när de var ute på expeditioner i dessa vilda trakter.

Följande dag avdelades ånyo löjtnanten Benjamin Priest att leda förstöringsdetachementet mot Torneå och denna gång hade han Dolben med sig som närmaste man. Här fanns ett litet detachement kosacker, vilket emellertid drog sig tillbaka vid engelsmännens ankomst. I sin rapport till Giffard meddelade Priest vidare att alla flyttbara förråd hade fraktats över Torne älv till svenskt område och att invånarna själva bränt magasin och andra byggnader. Efter att ha konstaterat detta återvände Priest efter 20 timmars bortovaro. Han kunde också meddela, att denna gång hade man skött sig till belåtenhet.

Giffard själv passade på att göra ett besök i Haparanda. Han fann visserligen att invånarna var mycket vänligt stämde visavi engelsmännen, men man hade mycket litet att erbjuda till fartygsproviant förutom lax och rökt renkött.

Lotsen Michelson hade nu allvarligt insjuknat och var ur stånd att tjänstgöra varför *Leopard* och *Valorous* gick under lätt ånga och med båtarna framför hela tiden lodande. Man lyckades undgå alla farligheter och efter elva timmars färd delvis i dimma återförenades Plumridges eskader utanför Jakobstad. *Odins* och *Vultures* expedition mot Gamla Karleby hade emellertid blivit ett stort misslyckande.

De energiska försvarsanstalterna i Gamla Karleby framför allt genom kommerserådet Anders Donners försorg hade lett till att landstigningsstyrkan blivit uppriven, åtminstone 9 stupade och 30 tillfångatagna. Händelsen firas ännu såsom en av de stora tilldragelserna i Gamla Karlebys historia. Det kan därför ha sitt intresse att se vad Giffard har att säga om densamma.

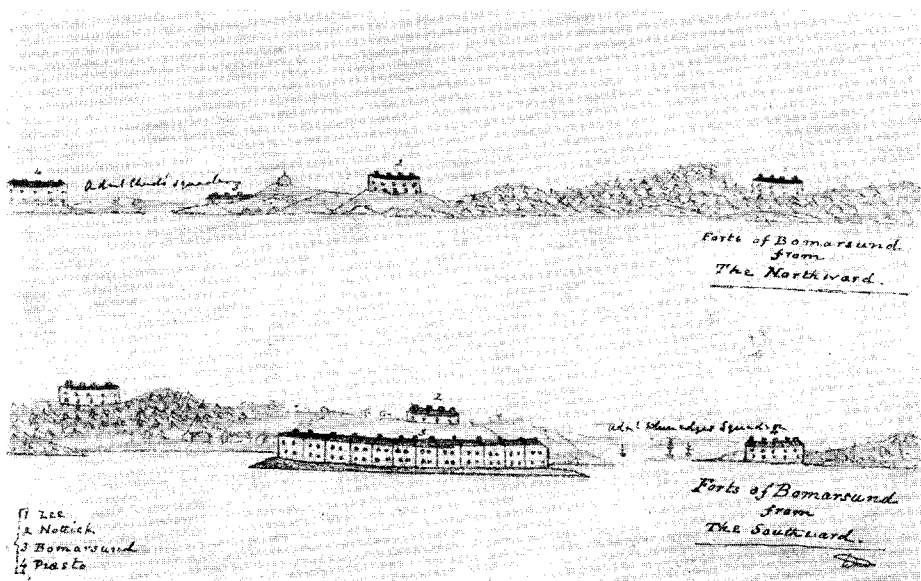
Enligt hans skildring hade chefen för avdelningen helt oförsiktigt ankrat utanför staden medan folket utspisades och gett invånarna tid på

sig att föra ned några artilleripjäser under skydd av husen. Plötsligt möttes landstigningsstyrkan av livlig eld och flera av båtarna sänktes. Giffard menade att detta inte behövt hända om man använt vanliga försiktighetsmått. Chefen borde omedelbart ha gått till aktion eller tagit gisslan då han först förhandlade med myndigheterna — men han lät förleda sig av den omständigheten att han icke först möttes av något motstånd och därför skonat staden, då den befann sig i hans våld. Nu hade han i stället nesligen låtit bedra sig. Giffard rasade och ville omedelbart gå tillbaka med hela styrkan och lägga Gamla Karleby i grus och aska. Plumridge hade dock inte några tankar åt det hållet.

Leopard gick nu västerut och under en vecka låg fregatten åter i Öregrund för att reparera maskineriet och skovelhjulen, som farit mycket illa av isflaken. Giffard antecknade att man hade nöjet att som gäster på fartyget se »the Countess Douglas and Madam Bjorlurnear, widow of the late Swedish Minister in England». Båda talade engelska och hade förut träffat amiral Plumridge. Bakom dessa något missuppfattade namn ur *Leopards* gästbok döljer sig utan tvivel grevinnan Charlotte Antoinette af Ugglas och hennes mans moster grevinnan Elisabeth Charlotte Björnstierna. De båda damerna, vilka kommit resande från Forsmarks bruk, hade tydligen gjort stort intryck såväl på fregattchefen som amiralen, men innan man kunde tänka på återvisit var *Leopard* till havs. Den 20 juni besöktes Sir Charles Napier på *Duke of Wellington* i Barösund. Amiralen föreföll bekymrad över vad man i underhuset skulle säga om expeditionen mot de österbottniska kuststäderna.

Giffards dåliga humör mot Napier kom nu åter fram och han var upprörd över att den stora flottan inte åstadkommit något alls medan Plumridges eskader trots allt visat upp flera framgångar. Efter långa diskussioner beslöts att den samlade flottstyrkan nu skulle gå mot Kronstadt, men dagen därpå ändrades beslutet så att huvuddelen av fartygen istället beordrades tillbaka till Bottniska viken. Berget hade fött en rätta ansåg Giffard — då Napier inför förslaget att man skulle anfalla Sveaborg, svarade att »he would not risk a Butcher's bill to please anybody».

Under slutet av juni kryssade *Leopard* istället av och an mellan Åland och svenska kusten. En del fartyg uppbringades och åtskilliga av dem brändes, då de inte bedömdes vara värda så mycket. Vid ett sådant tillfälle höll genom ett misstag *Leopard* själv på att fatta eld — och Giffard hade i sina anteckningar många utlåtelse om risken av att sätta eld på någonting nära ett fartyg. Under de första dagarna i juli gick *Leopard*

Fästn fästningen Bomarsund ingalunda var färdig, hade den inte minst på grund av artilleriets snabba utveckling under denna tid redan blivit föråldrad. Kärnan bestod av en kasematterad kasern i två våningar med portar för 115 kanoner. Huvudfästningen var avsedd att kompletteras med ett system av småfort, men av dessa var endast tre färdiga. På Dolbens färglagda teckning, undre bilden (från söder) ses Västerfortet, Norra fortet (Notvik) samt Prästöfortet på andra sidan sundet. Såväl huvudfästningen som fortet var i ganska dåligt stånd och blev givetvis inte något svårt bytte för det moderna fartygsartilleriet. Garnisonen under översten Bodisco bestod av 2 000 man. Själv var Bodisco ganska loj och det egentliga försvaret sköttes av överstelöjtnanten Knut Furuhielm. Allmogen på öarna beväpnades på ett tidigt stadium, men som den hade föga intresse att göra gemensam sak med ryssarna, gick krutet åt under vårens sjöfågelsjakt. Efter den hedersamma kapitulationen blev Bomarsunds öde att fullständigt demoleras och sprängningarna fullföljdes i detalj av engelska och franska ingenjörstrupper.

av och an utanför kusten mellan Öregrund och Hudiksvall, varvid ytterligare ett antal finska eller ryska båtar föll offer för fregatten. Som ett angenämt avbrott i blockadkryssningarna passade emellertid Giffard och Plumridge på, att då man nästa gång löpte in i Öregrund, hyra en vagn och göra resan till Forsmark. Olyckligtvis, skrev Giffard, var grevinnan inte hemma, men greve »Douglas» (af Ugglas), som bebodde »a very comfortable house», visade gästerna järnbruket och bjöd på en

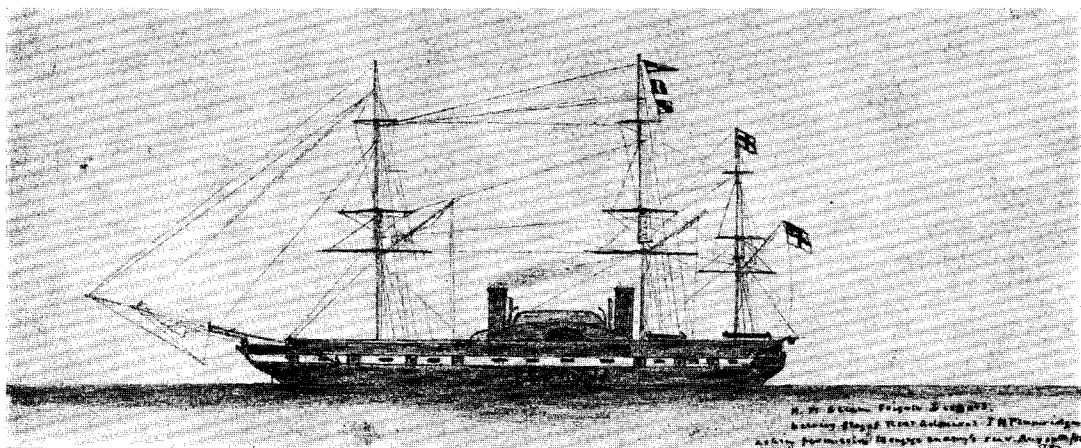
utmärkt middag. Väl förplägade återvände de båda officerarna i den vackra sommarnatten under oupphörlig kamp mot myggen genom ett landskap som Giffard fann föga uppodlat och täckt med små skogspartier.

Innan den engelska östersjöflottan samlade sig till vad som skulle bli sommarens avgörande aktion fortsatte fregatterna sin jakt på de fientliga småfartyg, som ännu oförskräckt seglade i Östersjön. *Leopard* gick under större delen av juli på samma blockadsträcka som tidigare. Giffard hade som vi sett en vaken blick för naturscenerier och nationella särdrag. Vid ett besök i Hudiksvall den 9 juli planerade han en expedition för att fiska lax på fluga, men avstod inte minst på grund av de påträngande insekterna. Särskilt var man plågad av hästflugor med skarp grön färg. Självva staden fann Giffard mycket trivsamt med bekväma hus. Den 21 juli prejadades en svensk passagerarbåt och då passagerarna anhöll att få besöka *Leopard* sattes båtarna ut. Gästerna, bland vilka fanns en engelsk turist, undfägnades med vin och skeppsskorpor. Samma dag syntes stark rök i sydväst och då *Leopard* ångat dit visade det sig att den till Östersjön väntade franska flottan anlönt och nu seglade tillsammans med Napiers flotta.

Under tiden från 22 juli undersöktes farvattnen kring Bomarsunds fästning, vilken nu skulle anfallas. Vi följer fortfarande Giffards och Dolbens anteckningar. Trots alla försiktighetsmått gick *Leopard* på grund och man fick lov att placera om artilleriet och lätta fartyget innan det kom flott. Med invånarna på Åland stod engelsmännen tydligen på ganska god fot i all synnerhet som de senare betalade väl för fisk och kött som inköptes för flottans behov.

Den 1 augusti erfor Giffard att franska trupper hade anlönt till Led-sund och att Napier hade överlåtit åt dem att besätta Bomarsund, vilket Giffard för sin del ansåg kunnat utföras av halva den engelska styrkan. Emellertid gick *Leopard* runt Prästö och ankrade två distansminuter norr om fästningen. Giffard hade utsetts av Napier att vara »beach master» på norra sidan och i denna egenskap skulle han samarbeta med den dugande engelske ingenjörsgeneralen Sir Harry Jones. Den 7 augusti rekognoscerade de fjärden och stränderna tillsammans.

Giffards skildring av belägringen och erövringen av Bomarsund ger i sin knapphändighet inte mycket utöver vad som förut är känt från andra berättande källor. Den 14 augusti deltog *Leopard* emellertid i bombardemanget av Prästötornet, som i det sista försvarade sig med stor energi. Sedan fortet kapitulerat gjorde Giffard en noggrann undersökning och fann att *Leopard* fått in 60 fullträffar. För övrigt fann han Lumparfjär-

»H. M. Steam Frigate Leopard bearing flag of Rear Admiral J. H. Plumridge asking permission to engage enemy's rear. August 10th», antecknade Dolben till denna bild av hans fartyg. Captain Giffards notis från samma dag lyder: »Fästningen och fartygen under eldgivning med jämna mellanrum. General Jones' styrka fick två 32-punds kanoner i ställning mot Notvik-tornet. Penelope gick på grund utanför Prästö, varvid fortet öppnade en häftig eld mot henne, som besvarades på avstånd av fartygen. Efter stora ansträngningar blev Penelope dragen av grundet. Hon hade då fått alla kanoner kastade över bord och förlorat fem man i döda och femton i sårade. Jag anhöll om tillstånd att gå in mot norra sidan och anfalla Prästö, men blev vägrad. Försökte beskjutning på detta avstånd, men projektilerna nådde inte fram.»

den vara en magnifik hamn, som kunde rymma flera hundra fartyg. Giffard reflekterade mycket över den tilltänkta användningen av Bomarsund, som ju var storartat planerat — om icke för att en flotta därifrån skulle kunna gå till sjöss mycket tidigare än från den isfyllda Finska viken — och fästningen skulle i färdigt skick vara en idealisk utgångspunkt för ett anfall mot Sverige och Danmark.

Leopard gjorde därefter en kortare expedition in mot Reval, varvid amiral Plumridge flyttade sitt befälstecken till *Neptune* medan istället amiral Martin hissade sin flagg på *Leopard*. Den 24 augusti var fregatten tillbaka vid Bomarsund, där fransmännen totalt utplundrat fästningen. För övrigt tillät de inte ens engelska officerare att komma inom fästningens område, därmed visande sitt förakt för Napier och sina föga vänliga känslor visavi engelsmännen — men det var ju egentligen inte så underligt ansåg Giffard, då fransmännen blivit ombedda att taga en

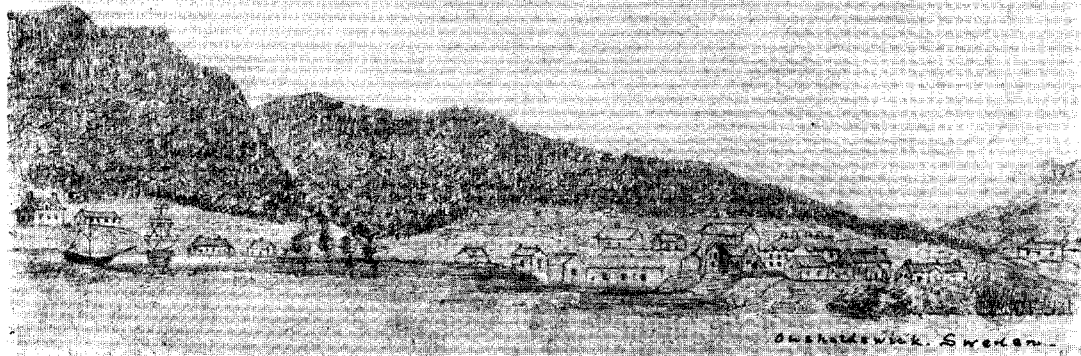
befäst plats som en ringa del av Napiers styrka ensam kunde rått på. Giffard nämner i detta sammanhang att under hans tjänstgöring under Krimkriget såväl i Östersjön som Svarta havet, franska arméofficerare i mellangraderna i regel varit både överlägsna och oförskämda mot sina engelska kolleger. Däremot visade de franska sjöofficerarna många prov på artighet och gott kamratskap.

Den 30 augusti sprängdes Prästötornet i luften efter omfattande förberedelser. Giffard tyckte det var märkligt att se denna, stora, starka byggnad skaka till och störta samman i ett väldigt moln av rök och damm.

Dagen till ära hade Martin bjudit Napier och de andra amiralerna på middag ombord på *Leopard*. Giffard fann, att tillställningen hade åtskilliga poänger, då han i egenskap av fartygschef spisade vid amiralens bord. Sir Charles Napier kunde till sina övriga egenskaper lägga att han hade för vana att bjuda på utomordentligt dåliga middagar. Han undrade helt naivt hur man kunnat skaffa så färsk och god mat till fartyget och blev häpen när han upplystes om att provianten mot betalning anskaffades av invånarna. Efter måltiden flöt samtalet in på vad flottan kunde göra härnäst och då några presumtiva anfallsmål nämndes, förklarade Sir Charles att han omedelbart var villig att överlämna sitt befäl till den av de närvarande amiralerna som ville utföra anfallet. Men han fick inget svar. Det ryktades att Napier vid denna tid önskade byta befäl med stationsbefälhavaren i Portsmouth Sir Thomas Cochrane, och Giffard kunde bara beklaga att inte Cochrane från början fått befälet över denna utomordentliga flotta. Då hade sakerna helt visst haft ett annat utseende. Den 31 augusti bevitnade amiral Martin och Giffard hur Notvikstornet sprängdes. Två års proviant i fortet skänktes till de tacksamma ålänningarna, som i stort antal anlände med kärror och vagnar av alla de slag.

De närmast följande dagarna ägnades dels åt att spränga vad som var kvar att förstöra dels att medverka vid embarkeringen av de franska trupperna. En sista gång spisade Sir Charles Napier ombord på *Leopard*, varvid Giffard påpekade att det till besättningens förvåning inte stått någonting i *the Gazette* om *Leopard*, fastän alla visste att fregatten tagit en betydelsefull del i operationerna. Men Napier svarade att det var fartygschefens eller amiral Martins fel, vilka inte hållit Napier bättre underrettad. — Hur skulle han veta vad *Leopard* hade för sig. »A nice chief to be under», konstaterade Giffard.

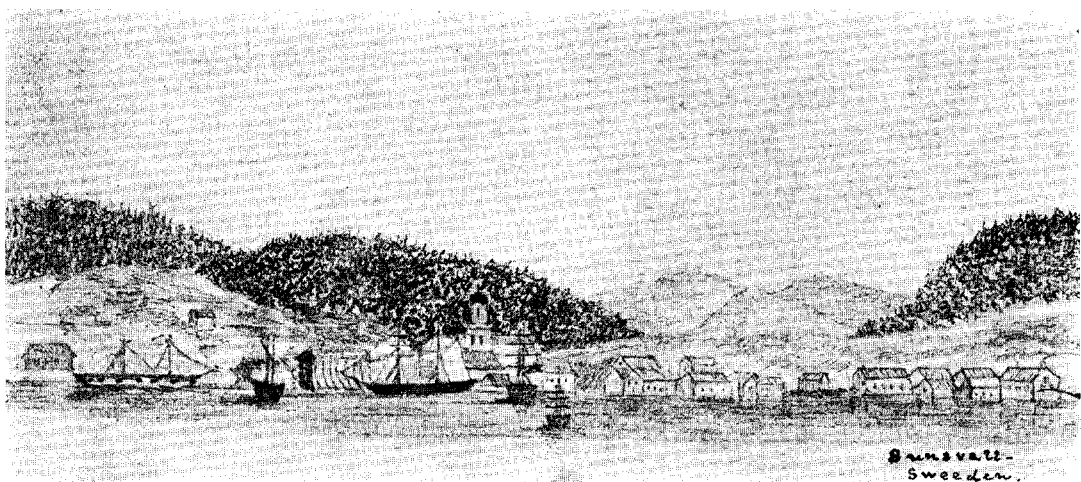
Som slutvinjett på sin berättelse om Bomarsunds förstöring meddelade

Den lilla köpingen Örnsköldsvik avtecknades av Dolben den 28 september samtidigt som hans fartygschef beundrade höstens färger i skogen. Ett försök till orientering på bilden ger följande resultat. Gården längst till vänster under Åsberget är hemmanet 1 i Sörlungånger, tillhörigt grosshandlare Johan Ödberg, som vid denna tid dominerade samhället. Längst till höger ligger en bondgård i Norrlungånger, senare ombyggd till prästgård. Längst inne i viken syns sjöbodar och magasin med den västra bryggan för en del av köpingens handlande. Den lilla gården till höger vid stranden är kopparslagare Locks verkstad och bostad. Till höger därom ligger skomakare Säfströms gård och magasinet intill ägdes av Ödberg. Gården med 4 skorstenar uppe på backen är Ödbergs stora huvudbyggnad med 24 rum (senare Hotell Örn). Till vänster om detta komplex står handlanden J. A. Kulls gård. Det stora magasinsliknande huset till vänster därom uppfördes av handlanden L. A. Huss och den större byggnaden längre till vänster byggdes av handlanden A. F. Bagge. Senare blev denna byggnad elementarskola. Med utgångspunkt från Ödbergs stora gård söder om torget syns närmast till höger det ännu kvarstående apotekshuset, och därefter längst ner tapetmålaren G. M. Kjellströms gård. På grund av landhöjningen — drygt 1 meter sedan 1854 — är nu land, där man på Dolbens bild ser fartygen ligga för ankar.

Giffard att han, sedan huvudfästningen sprängts, hade stora svårigheter med att spränga en mörsare om 11 tum och använde alla möjliga metoder men den tog ingen skada — till slut tröttnade han och tog såväl mörsaren som en lång 18 pundig kanon ombord på *Leopard*. I sinom tid erbjöds dessa krigsbyten till varvet i Portsmouth, men där vägrade man att ta emot dem. Kanonerna hamnade slutligen i det då nyuppförda Kristallpalatset i London, där de förvarades i många år.

Det led nu mot slutet av *Leopards* vistelse i Östersjön, men innan fre-gatten lämnade de svenska farvattnen gjordes en sista färd upp genom

Den 2 oktober anlände Leopard till Sundsvall, enligt Giffard: »Proceeded to another fine harbour and neat town named Sandšval.» Dolbens teckning gör väl inte anspråk på topografisk exakthet men är ändå liksom övriga av hans teckningar från kuststäderna av stort intresse. Bilden är tecknad från reddan öster eller nordost ifrån i förhållande till stadens centrum. Kyrkan, vilken liksom större delen av staden brann 1888, låg emellertid på en grusås högre än den övriga bebyggelsen, något som inte framgår av teckningen. Husen till höger på bilden kan vara magasin belägna vid Selångeråns utflöde i fjärden eller också hela stadsdelen Norrmalm. De skogklädda höjderna till höger och vänster på bilden är Norra respektive Södra stadsberget. Den nakna backen till vänster torde vara den så kallade Stenhammaren samt nuvarande stadsdelarna Södermalm och Östermalm, vilka på 1850-talet var glest bebyggda.

Bottenhavet. Den 28 september ankrade fartyget utanför det lilla samhället Örnsköldsvik.

Dolben gjorde en pennteckning från sjön, som för övrigt torde vara en av de första bilder som existerar av staden. Medan man provianterade bl. a. med stora mängder skogsfågel, längtade Giffard att få jaga, men han tyckte den omkringliggande skogen var för tät. Han fick nöja sig med att beundra det nordsvenska landskapet där höstens färger på »ask och björk» fyllde honom med förtjusning. Under färden söderut ankrade *Leopard* utanför Härnösand och Sundsvall, vilka båda städer Giffard berömde för skönhet och artig befolkning.

I Sundsvall fick Dolben också tillfälle att göra en vy av staden med sitt ritstift. Under uppehåll i Hudiksvall greps Giffard åter av jaktlust och

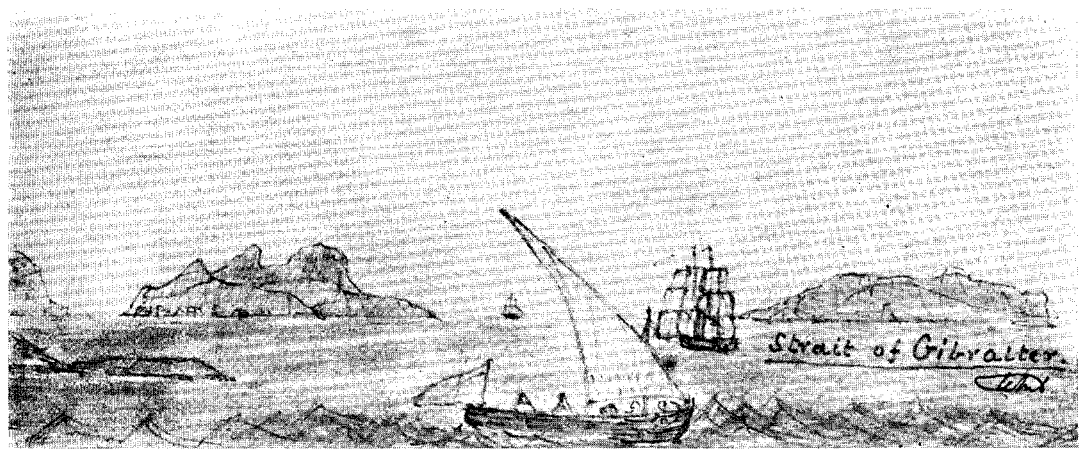
gav sig ut i skogen. Han lyckades verkligen skjuta en morkulla och såg dessutom ett flertal orrar. Den 7 oktober var fregatten tillbaka till sin gamla ankarplats vid Öregrund. Giffard hade tydligt berättat för amiral Martin om den behagliga grevinnan Ugglas, ty en ny expedition till Forsmark gick av stapeln, denna gång förstärkt med en tolk och två kadetter. Greven mötte på vägen och familjen Ugglas uppträdde med sedvanlig gästfrihet. Vad engelsmännen däremot inte kunde fördrå var de stora bitar gravlax som serverades med bröd före middagen. Rätten påminde i viss mån, ansåg Giffard, om de råa ostron som på likartat sätt serverades i England och som i läckerhet väl kunde mäta sig med de saltade daggmaskar han då och då blivit trakterad med under sin tjänst i de kinesiska farvattnena.

Leopard lämnade nu Östersjön. På vägen till England turistade Martin och Giffard i Köpenhamn och Helsingör, varvid de deltog i en fest hos baron Billybeahe, vilket namn säkert kan tolkas som Bille-Brahe. Thorvaldsens museum och Hamlets grav beundrades vederbörligen. Däremot hade Giffard svårt att uppskatta sängutrustningen på Phoenix Hotel. Efter ett halvt år till sjöss längtade han efter en god säng — i stället för lakan och filt hade man bara gett gästerna ett stoppat bolstervar som föll i golvet så fort man rörde sig i sängen, ett missförhållande på danska hotell, som för övrigt inte blivit rättat fastän mer än hundra år förflutit sedan Giffards besök i Köpenhamn.

Kampanjen i Svarta havet

Innan vi fortsätter skildringen av *Leopards* med Captain Giffards och midshipman Dolbens senare öden under Krimkriget, kan det vara befogat att ge en summarisk översikt av läget i Svarta havet på nyåret 1855.

De engelska och franska styrkorna till lands under engelsmannen Lord Raglan, vars fältherreegenskaper så skarpt och obarmhärtigt belysts av Cecil Woodham Smith i »The reason why» (1953), och fransmannen general Pélessier hade nyligen utkämpat den blodiga bataljen vid Inkerman. Belägringen av Sevastopol tog sin början. Sjöstridskrafterna stod på engelsk sida först under befäl av amiralen Sir James Whitley Deans Dundas innan denne vid årets början nedlade sitt befäl, sedan under amiralen Sir Edmund Lyons. På fransk sida var chefen amiral Armand-Joseph Bruat. Deras uppgift var att blockera hamnarna och stödja markoperationerna. En svår sak var att kusterna på Krim erbjöd mycket

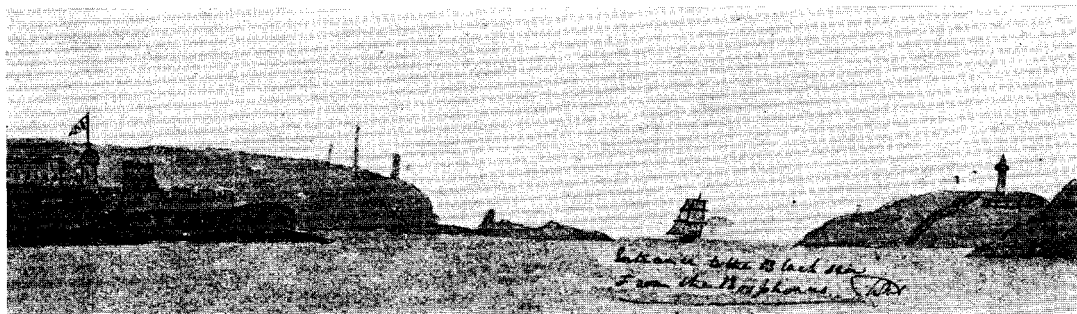

Den 19 december 1854 passerade *Leopard* Gibraltarsund på väg till en ny krigsskådeplats.

trånga hamnutrymmen. Engelsmännens huvudhamn var Balaklava medan fransmännen hade Kazatj (Kersonneskij) som sin huvudhamn.

En stark och motiverad kritik hade framförts mot åtskilliga förhållanden under operationerna på Krim. Resultat blev att Lord Aberdeens regering föll och att Lord Palmerston i stället bildade det nya kabinettet. Dess första och angelägnaste uppgift var att aktivisera krigföringen. Som ett led i blockadoperationerna i Svarta havet sändes *Leopard* till denna krigsskådeplats.

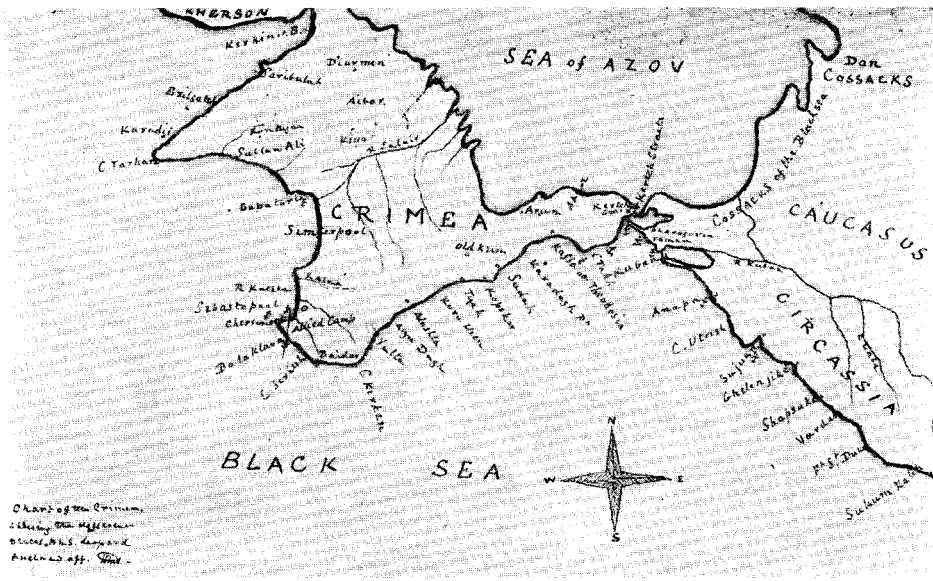
Först hade Giffard emellertid den mindre angenäma uppgiften att gå till Cork på Irland och ilasta 405 soldater med packning och förnödenheter med påföljd, att fregatten, för att använda Giffards eget uttryck, blev »full som ett ägg». Sjösjukan drabbade förfärligt och Giffard ger en livlig skildring av de stackars lantmilitärerna i deras elände. Då *Leopard* den 19 december passerade Gibraltarsund, var emellertid passagerarna någorlunda återställda men i Medelhavet fortsatte dåligt väder. Särskilt juldagen var mycket påfrestande med hård vind, där man låg utanför Maltas hamn för att kola. Stationschefen amiral Stewart ville heller inte tillåta en timmes försening på vägen till Sevastopol. Färden gick också snabbt mot målet. I Dardanellerna, som passerades den 29 december, utbyttes signaler med amiral Dundas på väg hem i linjeskeppet *Britannia*, som bogserades av ett ångfartyg. På nyårsaftonen stävade *Leopard* ut i Svarta havet.

Starka fort på Bosporens båda stränder hindrade obehörig in- och utfart i sundet.

Följande dag den 1 januari 1855 kom fregatten rätt in i krigsskådeplatsen. Giffard fann flottan ankrad i Kamish-viken under Kap Kersonnesos. En oupphörlig artilleriduell pågick mellan de olika forten utanför Sevastopol och de franska och engelska batterierna. Giffard inställde sig omedelbart hos den nye kommenderande amiralen Sir Edmund Lyons ombord på *Agamemnon*, vilken genast frågade: »Var är min fullmakt, captain Giffard?» Denne blev högeligen förvånad och svarade att det visste han ingenting om. Men i lasten på *Leopard* fanns, sade han, bland flera hundra andra, omkring femton lådor, som enligt uppgift skulle innehålla kartor och handlingar. Efter flera timmars letande hittade man i en gammal vinlåda ett konvolut adresserat till Lyons. Bland gammal makulatur hittades så dennes fullmakt att vara marin befälhavare på denna krigsskådeplats. Såväl amiralen som Giffard var förvånade och generade över denna nonchalans. I detta sammanhang berättar Giffard, att då amiral Dundas avseglade några dagar tidigare hade denne signalerat till sin efterträdare Lyons »May success attend you». Med tanke på att Dundas var på väg hem till England ansåg Lyons lämpligast att returnera artigheten med signalen »May happiness await you». Genom ett olyckligt misstag vid signalspelet blev kombinationen »hanging» hissad istället för »happiness» och satt verkligen uppe en god stund innan rättelse kunde ske. Dundas var mycket impopulär på flottan och därför skrattades det omåttligt åt dessa avskedsord.

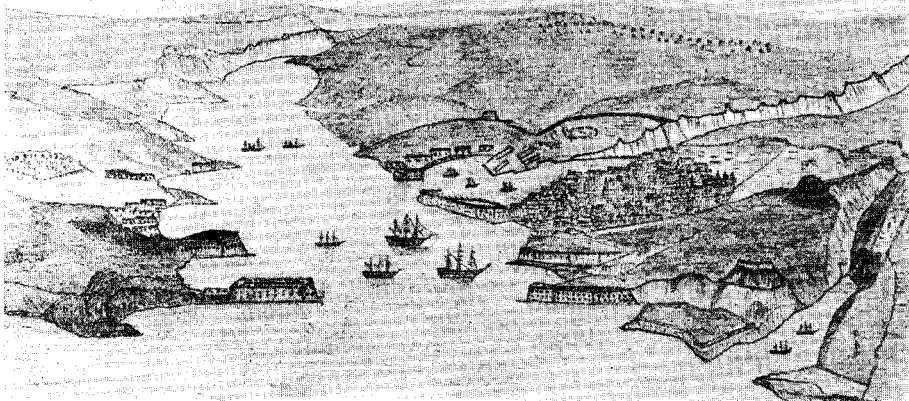
Den 5 januari gick *Leopard* in till Balaklava och förtöjde med aktern mot stranden för att debarkera trupperna. Giffard skriver, att han var skräckslagen inför den fullständiga brist på organisation som mötte

Dolbens skiss över Krim, Azovska sjön, Tjerkessiska kusten med Leopards ankringsplatser angivna.

honom. Vägen till fältlägret var en enda sjö av gyttja med djupa hål och inga försök gjordes att reparera den. Överallt fanns döda hästar, förstörda vagnar och massor av föremål av olika slag, som blivit liggande där de fallit. Alla transporter sköttes på ett till vanvett opraktiskt sätt. Hundratals hästar, som var inhägnade i snön vid en kulle var döende av hunger, köld och vanvård. Många hade förfrusna ben.

Giffard ansåg att en enkel rekvisition till flottan hade kunnat åstadkomma tillräckligt med tält utförda av segel och spiror och inga svårigheter hade behövt möta vid transportererna eftersom fartygen kunde gå in omedelbart till stranden. Fältkommissariatet, som i regel fick bära hundhuvudet för all oredan, var enligt Giffard knappast skyldigt. Chefsintendenten hade redan i oktober begärt arbetskraft för att hålla vägarna i skick, men blivit vägrad under motivering att armén inte skulle stanna på Krim under vintern. Sevastopol väntades nämligen falla vilken dag som helst. Rykten härom hade spritts tidigt och redan i Uleåborg föregående år hade Giffard fått falska underrättelser om kapitulationen. Alla bondgårdar med sina uthus var rivna för att lämna bränsle och man var till och med i färd med att dra upp alla vinstockar för samma ändamål.

Panoramabild tecknad av Dolben från Leopards ankringsplats nära Sevastopol.

Liksom flottan i Östersjön var armén på Krim kommenderad av fördettingar, som själva inte hade ett begrepp om köld och överansträngning. Giffard kunde knappast sätta tro till alla historier, som var i svang om de lidanden som gick över både befäl och manskap. Inga anstalter var gjorda för att värma och utspisa folket efter arbetet i löpgravarna. Giffard hade hört att råa kaffebönor utan kokmöjligheter serverades till frukost. Inga ansatser hade heller gjorts för att ordna manskapsmässar, där folket kunde utspisas på ett normalt sätt.

Marinbrigaden hade däremot sina förhållanden ordnade på ett godtagbart sätt och den var dessutom på grund av sitt effektiva uppträdande mycket uppskattad av linjeförbanden. Av officerare som tjänstgjorde i löpgravarna hade Giffard fått höra att ryssarna ofta satte in artillerield, som kunde vara mycket besvärande mot grävningsdetachementen. Då man anhöll om artilleriunderstöd, fördröjdes ordern under passage genom så många instanser, att verkan alldeles uteblev, men då eldunderstöd begärdes hos batterier underställda marinbrigaden började dessa skjuta genast.

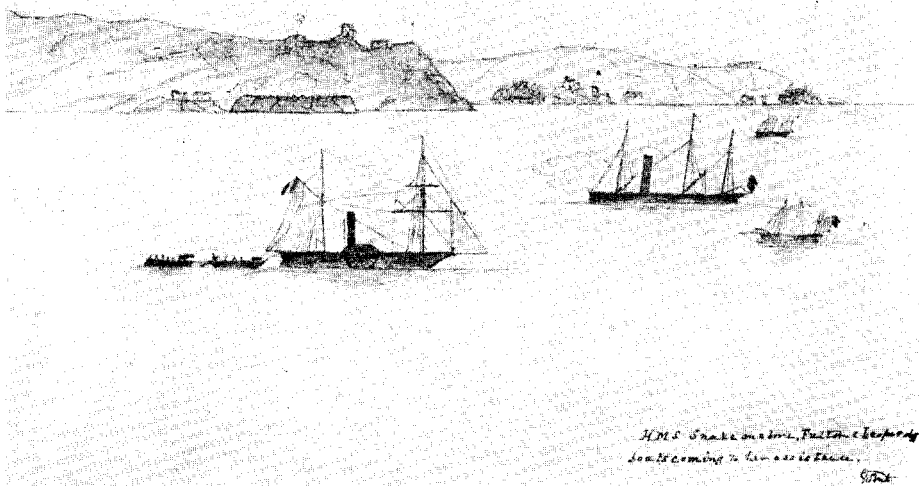
I mitten av januari beordrades *Leopard* att blockera staden Kertj, och städerna på Svarta havets östra kust. Giffard skulle därvid samverka med

de franska sjöstyrkorna under amiral Bruat. Under svår väderlek utfördes detta uppdrag under flera veckor. I regel tillgick det så att *Leopard* kastade ankar utanför vederbörande hamn utom skotthåll för eventuella strandbatterier, varefter man skickade in en båt med parlamentärflagga för att för de utländska konsulerna ge tillkänna att hamnen var blockerad. I sällskap med den engelska fregatten gick det brittiska örlogsfartyget *Swallow* och ett mindre franskt fartyg *Berthollet*.

I slutet av januari övergick det förut kalla och blåsiga vädret till hård storm med iskyla och besättningen på fartygen hade det ytterst besvärligt. Flera besättningsmän hade deltagit i arktiska expeditioner, men sade att de aldrig känt källden så svår som här i Svarta havet. Vädret blev dock så småningom bättre och då kanonbåten *Snake* anlände med brev och färsk proviant blev stämningen betydligt ljusare på *Leopard*. Nästa uppgift blev att rekognoscera hamnen och omgivningarna till Kertj. Själva Kertsundet var spärrat av tjock is. Den 2 februari gick Giffard ombord på *Snake* som hade lättare än *Leopard* att komma närmare Kertj och loda djupet vid inpassagen till staden. Två distansminuter från land gick *Snake* på grund. Kustbatterierna öppnade genast eld och det engelska fartyget svarade med sina Lancasterkanoner. Besvärliga dyningar hindrade *Leopard* från att sätta ut en båt med ankare vilket skulle kunna varpa *Snake* av grundet och fartygets propeller kunde inte röra henne.

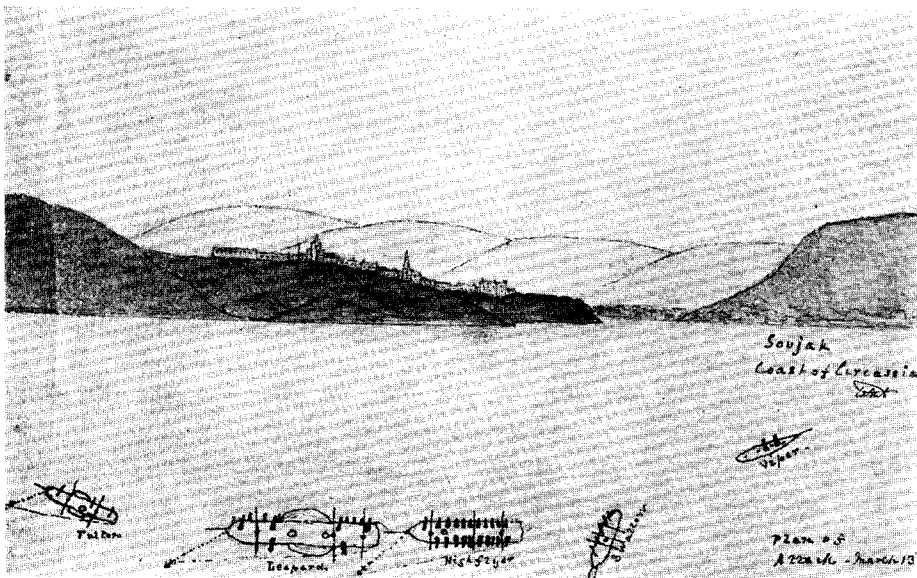
Under tiden syntes ett antal ryska båtar fullastade med militär lämna stranden och styra kurs mot *Snake*. Giffard var nu bekymrad över läget och trodde att den väldiga övermakten på rysk sida inte skulle ha några större svårigheter att bli herre över *Snake*. Eftersom *Leopard* tydligen inte uppfattat signalerna med anhängan om hjälp, bad Giffard den franske fartygschefen att återvända med sin båt och beordra anfall mot ryssarna, som alltmer nalkades. I sista minuten lyckades emellertid en varpningsmanöver och *Snake* kom flott. Vid åsynen härav återvände de ryska båtarna. *Snake* förföljde dem så långt att man kom under kustbatterier-nas eld och måste gå tillbaka. Giffard var trots missödet mycket nöjd med resultatet av framstöten mot Kertj. Man hade fått klarhet angående djupförhållandena och konstaterat, att i stadens hamn låg över hundra större fartyg, varav åtskilliga ångare. Med dessa underättelser fick *Snake* återvända med rapport till det allierade överkommandot i Svarta havet.

Under februari hade till Giffards styrka ytterligare anslutit sig ett franskt fartyg, *Fulton*. Befälhavaren kapten le Brie visade sig till Giffards glädje vara inte bara en fulländad gentleman utan också en dugande sjö-

Dolbens uppfattning av den dramatiska situationen, då ryssarna så när gjort sig till herrar över det grundstötta engelska fartyget Snake.

man. Under större delen av månaden oroade det sålunda förstärkta detachementet kusterna omkring Svarta havets nordöstra del. Den 22 februari gick styrkan in mot Kuban-sjön för att vid färjstället Boghatj närmare undersöka varför trafiken mot Taman-sjön blivit så livlig på sista tiden. *Leopard* gick in så nära som möjligt till kusten och öppnade eld mot en trupptransport, som skingrades och drog sig inåt land. Giffard var just i färd med att låta båtar gå in och närmare undersöka kusten, då en häftig snöstorm bröt ut och gjorde företaget om intet. Men några dagar senare återvände *Leopard* och *Fulton* och båtar skickades mot land för att förstöra lagerhus och färjor. Ryssarna förde fram fyra kanoner på höjder ovanför stranden och öppnade en häftig eld. *Leopard* och *Fulton* besvarade elden och drev bort fienden med kännbara förluster. Båtarna kunde nu landa och förstörelseverket satte i gång i stor skala mot förrådshus och färjor. Sedan båtarna återkommit, observerades att ryssarna återvände för att bärga så mycket som kunde räddas ur elden. Då en båt

Skiss över den brittisk-franska eskaderns position under anfallet mot Soujak
(Kosa Sudjukskaja) den 13 mars 1855.

ånyo sattes ut för att fånga dem, drog de sig dock hastigt tillbaka utom en officer, som stannade tills gevärselden låg mot honom på nära håll. Då försvann officeren oskadd ur synhåll; »a brave fellow», kommenterade Giffard.

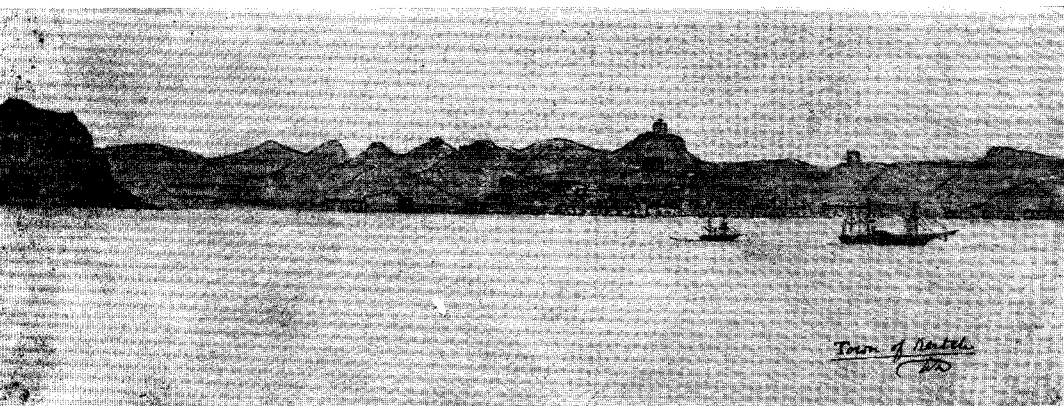
Under den närmaste veckan patrullerade *Leopard*, ibland tillsammans med *Fulton* och kanonbåtarna *Viper* och *Highflyer*, farvattnen i Svarta havets östra del. Utanför tjerkesiska kusten fick Giffard den idén att han vid ett anfall mot en befäst plats skulle samverka med en av de mot ryssarna fientliga tjerkesiska stammarna. Den 12 mars gick *Leopard* sålunda in i »Soujak Bay» och började bombardera fortet. Man observerade från fartyget att ett större detachement tjerkeser gick till anfall och brände några byggnader i utkanten av staden. Följande dag fick Giffard direktförbindelse med tjerkeserna, vilka lovade att rikta ett huvudangrepp mot staden medan *Leopard* fortsatte bombardemanget mot fästningen, vilken enligt uppgift skulle ha en besättning på två- eller tretusen man. Giffard gick närmare in mot stranden med fregatten åtföljd av *Fulton* och *Viper* samt började ett nytt bombardemang, som livligt besva-

rades från fortet. »Efter en timmes häftig eldgivning var fiendens eld nästan tystad», berättade Giffard, stora delar av besättningen hade lämnat fortet och många byggnader var svårt skadade. Man väntade då att tjerkesserna skulle anfalla, men ingenting i den vägen hördes av. Självt hade den anfallande eskadern blivit rätt illa åtgången, men på *Leopard* hade blott en man stupat och sex var sårade. Giffard skickade nu en sambandsofficer till tjerkesserna, som ursäktade sitt uteblivna anfall med att flera av deras befälhavare hade varit borta. De lovade emellertid säkert att anfallet skulle igångsättas följande dag. *Leopard* satte följaktligen igång med nytt bombardemang, men anfallet uteblev fortfarande från tjerkessernas sida. Giffard rasade över deras opålitlighet men fann sig nu föranlåten att följa sina order och inställa sig hos Sir Edmund Lyons. Denne gav Giffard stort erkännande för hans ansträngningar och senare fick han också beröm från amiralitetet. Resultatet var också gott i betraktande av att ryssarna snart lämnade Soujak, som ockuperades av de allierade. Härigenom fick dessa tillgång till ur provianteringssynpunkt värdefullt område.

Under april månad gjorde *Leopard* en resa till Korfu för att hämta trupper och vid återkomsten fick Giffard ånyo anledning till många hårda uttåg om de bedrövlige förhållandena på Krim. Det visade sig nämligen, att när fregatten med sina 1 300 man trupper anlände till Balaklava var intet i ordning för deras mottagande, vilket gav upphov till en irriterad brevväxling mellan överbefälhavaren Lord Raglan och Giffard. Denne fick också nu närvara vid en krigsrätt mot en fältläkare. I regel gjorde läkarna på Krim vad de kunde under de rådande vedervärdiga förhållandena. Men denne läkare fälldes för grymhet mot patienterna — dödssjuka och svårt sårade hade de sålunda kommenderats att släpa sig till hans tält istället för att läkaren, som naturligt var, gjorde visitation. Den försumlige dömdes till två års hårt straffarbete.

För övrigt drabbades också Giffard av den febersjukdom som ökade plågorna för deltagarna i Krimkriget. »På kort tid förvandlades jag till en skugga av mig själv» skrev han. Giffard kunde inte röra sig utan hjälp och var ur stånd att äta någon mat som fanns ombord. När han var som sämst anlände hans gode vän captain Wilmot och skänkte Giffard en flaska mjölk och några ägg. Från den stunden blev han bättre och kunde efter en kort tid åter tjänstgöra, ehuru svag.

Det allierade överkommandot i Svarta havet hade nu igångsatt ett stort upplagt anfallsföretag mot Kertj och *Leopard* deltog, vilket var

Staden Kertj, tecknad av Dolben under rekognoscering före det allierade anfallet
i maj 1855.

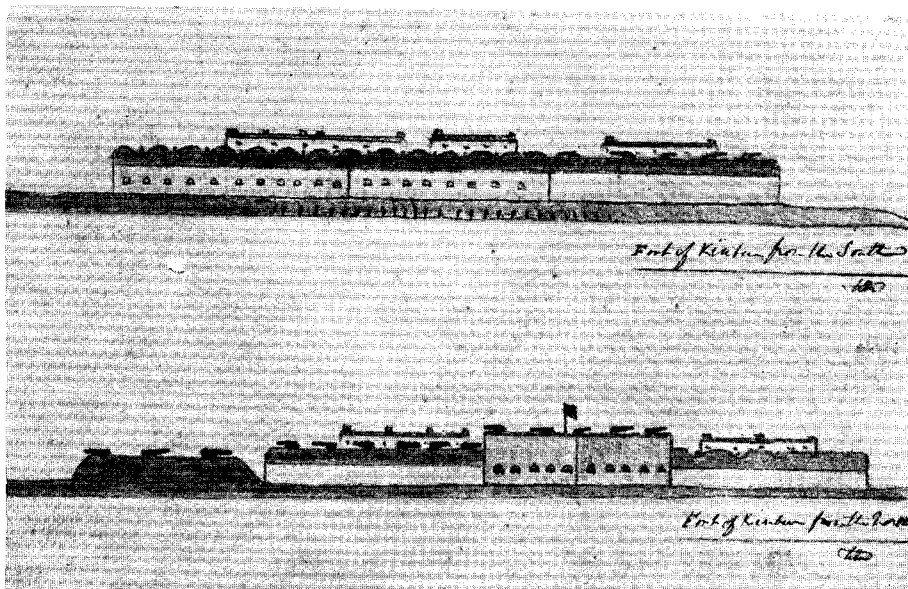
naturligt eftersom anfallsplanen i stor utsträckning baserades på Giffards underrättelser och observationer. Operationen var heller inte särskilt svår att genomföra, då ryssarna tydligt insett att det vore svårt att hålla staden.

Giffard vämjdes vid det som han fick uppleva under ockupationen av staden. »Den vidrigaste form av plundring och förstörelse jag sett började nu», skrev han. De franska och turkiska trupperna hade fått tillåtelse att plundra och de begagnade sig med besked av detta tillstånd. Vartenda hus i Kertj bröts upp, möbler av alla de slag, sängar, soffor, stolar, pianon, glasögon etc. allt kastades ut genom fönstren och soldaterna roade sig barnsligt med att skära upp dynor och slita ut pianosträngar, överhuvud taget med att förstöra allt som de kom över och inte kunde medföra.

Stadens förnämliga museum undgick heller inte detta öde. Där fanns en hel mängd föremål från antika gravar runt staden. Då Giffard den 25 maj, dagen efter det Kertj intagits, gick upp till museet konstaterade han att alla montrar var sönderslagna. Massor av keramik och glas låg i en enda hög på golvet. Giffard tog hand om några få oskadade föremål och skickade dem till British Museum.

En del guldföremål från de mycket rika gravarna — särskilt från en, vilken kallades Mithridates den Stores grav — hade emellertid förts i säkerhet till S:t Petersburg.

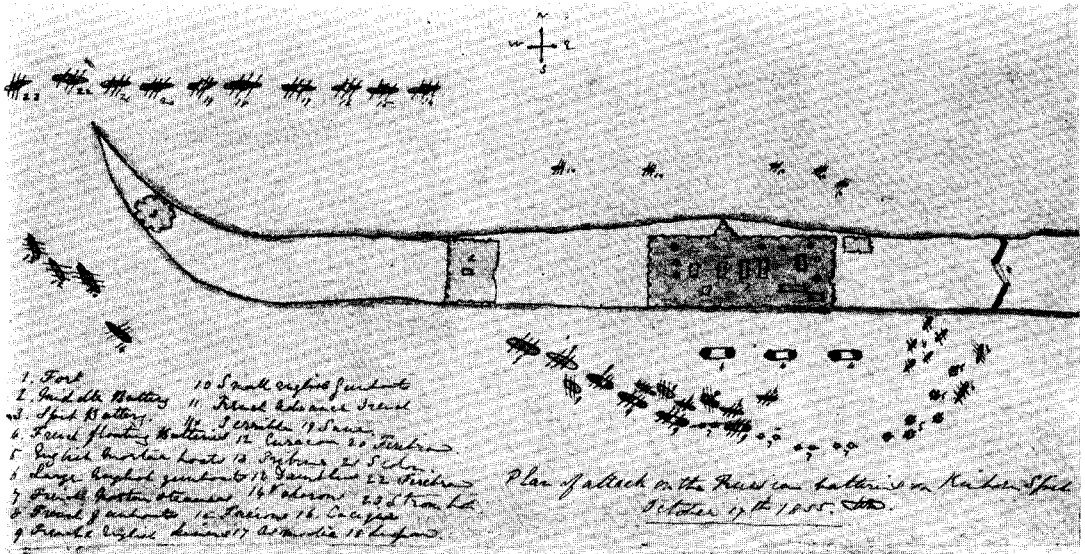
Samma våldsamma scener som i Kertj utspelades i hamnstaden Jenikale som togs samtidigt. Fransmännen kunde i sanning jämföras med vild-

Fästningen Kinburn på en udde i Dnjepr enligt Dolbens profilteckning.

djur, »tiger monkeys». De engelska trupperna hölls vid detta tillfälle under strängaste disciplin, men Giffard erkände att det var mycket prövande för dem att se turkar och fransmän förse sig, utan att de själva fick göra annat än att betrakta de allierade soldaternas framfart.

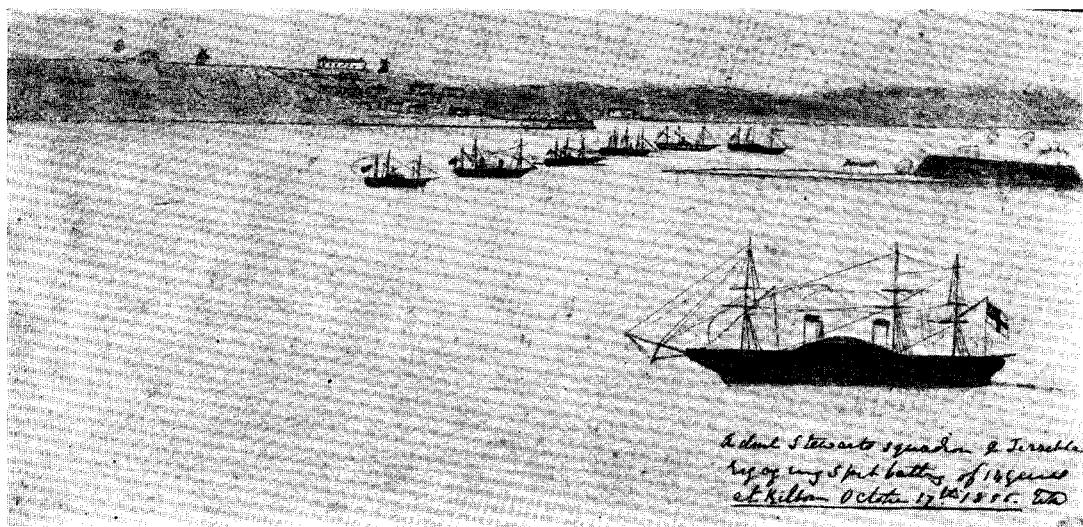
Nästa händelse av mera dramatisk art, som Giffard och *Leopard* fick deltaga i var huvudanfallet mot Sevastopol i september 1855. Sir Edmund Lyons hade utlovat, att fregatten skulle få vara med när anfallet skedde och Giffard erhöll den 5 september order att inställa sig utanför hamnen. Då hade dagen förut ett fruktansvärt bombardemang inletts, som pågick dag och natt. Flottan var emellertid ur stånd att göra någon insats, eftersom det blåste så hårt att fartygen inte kunde närma sig hamnen. I stället fick man betrakta skådespelet från ankarplatsen utanför karantänfortet — och det var fasansfullt nog. Strax efter kl. 12 på dagen den 8 september anföll fransmännen med lyckat resultat fortet Malakov medan engelsmännen misslyckades med att taga fortet Redan. Från *Leopard* observerade man hur en fransk anfallskolonn trängde igenom en bräsch mellan Redan och karantänfortet. Kolonnens hela främre del förintades

Dolbens mycket åskådliga översiktsteckning med förklaringar rörande operationerna mot Kinburn den 17 oktober 1855.

när ryssarna lät en mina explodera under fötterna på fransmännen. Sedan Malakov stormats, drog sig ryssarna tillbaka, men de hade tydligen ämnat spränga alla fort i luften så fort de allierade tagit dem i besittning. Dessbättre upptäcktes ledningarna och skars av, annars hade förlusterna kunnat bli fruktansvärda, ansåg Giffard. När dagen grydde den 9 september, visade det sig att ryssarna hade sänkt hela sin ståtliga flotta utom några mindre ångfartyg. Sevastopol stod i lågor och fortet Alexander, Nikolaj och Paul var sprängda i stycken. Ett tillfälligt stillestånd utverkades för att ryssarna skulle få tillfälle att föra bort de många tusen stupade. I ett fältlasarett låg sålunda 1 200 döda sammanpackade. Under den följande natten sänkte ryssarna återstoden av sina fartyg, varav en del syntes med skorstenarna över vattenytan. Det som inte ryssarna förstört sprängdes nu i luften av de allierade och snart var Sevastopols stora och präktiga dockanläggningar och arsenal en enda ruinhög.

Efter Sevastopols fall vidtog nu en märklig kombinerad operation, i vilken *Leopard* spelade en framträdande roll. Det gällde ett anfall mot fästningen Kinburn i Dnjeprs mynning. Den 10 oktober ankrade de

Sir Houston Stewarts eskader under anfallet mot Kinburn. Operationen, vilken var den första som i större skala genomfördes uteslutande med maskindrivna fartyg, fick ett gynnsamt och snabbt förlopp. Inom sjökrigshistorien räknar man från denna dag att den gamla marina treenigheten ek—hampa—segelduk var definitivt dödsdömd och att en helt ny epok karakteriserad av ånga och pansar inträtt.

allierade flottorna med trupper och transportfartyg utanför Odessa. I staden väckte ankomsten av denna väldiga fientliga styrka fullkomlig panik, eftersom man här tydligen inte alls väntat sig att staden skulle ofredas. Så blev heller inte fallet, fastän Giffard ansåg att det skulle gått mycket lätt att taga Odessa. Men Sir Houston Stewart, som ledde företaget, hade order att låta staden vara ifred. Många undrade vad som låg bakom. Prinsgemålen Albert troddes sålunda vara den som beskyddade Odessa, men för sin del trodde inte Giffard på detta — det var nog bara, ansåg han, utslag av den vanliga tendensen att göra prinsen till syndabock för impopulära åtgärder.

Fästningen Kinburn låg på en udde i Dnjepr och från denna mot Odessa löper en mycket lång sandbank, som omsluter ett grunt vattenområde. Eftersom de största örlogsfartygen inte kunde passera upp mot Kinburn, blev det Giffard, som fick order att verkställa landsättningen av trupperna så långt åt öster att reträttmöjligheterna för fästningens besättning skars av.

Giffard lyckades genomföra denna komplicerade manöver och deltog sedan med *Leopard* vid bombardemanget och erövringen av Kinburn. Han fick också ett offentligt erkännande för sina insatser av amiral Stewart. Kinburn överlämnades nu till franska trupper, vilket ånyo gav Giffard anledning till bittra uttalanden om de franska officerarnas uppträdande — dessa var i hög grad oförsänkda, »a class of vulgar, uneducated men».

Med Kinburns fall var de stora operationerna avslutade i Svarta havet och i november fick Giffard order att embarkera delar av det engelska kavalleriet, något som ånyo ställde den till hälsan icke fullt återställda fregattkaptenen inför besvärliga organisatoriska problem. I december återvände *Leopard* till England, vilket för Giffard betydde en nödvändig vila och återuppbyggnad av hans hälsa.

Härmed avslutas fregatten *Leopards* öden under Krimkriget skildrade på grundval av fregattchefen George Giffards ord och hans mycket unge kadett William Dolbens teckningar.

Som inledningsvis nämndes, blev det Giffards lott att fortsätta sin vandring mot karriärens toppar inom den brittiska marinen och vid hög ålder sluta sitt liv som aktad och ärad amiral. Dolben — denne begåvade och lovande yngling — fick däremot som inledningsvis nämnts, ett förtidigt och sorgligt slut i och med hans död genom drunkning vid Lagos sju år efter Krimkriget.

Dolbens märkligt illustrerade loggbok, vilken genom en tillfällighet kommit att ingå i Kungliga Bibliotekets handskriftsamling, bevarar dock hans namn och minne åt eftervärlden.

För biografiska upplysningar har författaren haft utmärkt hjälp av professor Christopher Lloyd, Royal Naval College, Greenwich samt av Mr. A. W. H. Pearsall, National Maritime Museum, Greenwich. Till förklaringen av Dolbens teckningar från de svenska städerna på östkusten har väsentliga bidrag lämnats av köpman Karl Wikström, Öregrund, intendent Ingemar Tunander, Sundsvall, samt av magister Isidor Johansson, Örn-sköldsvik.

Beskrivning av Kungliga Bibliotekets handskrift M 235 d

William Digby Mackworth Dolbens loggbok

Bok med svart skinnrygg, påskrift på främre pärmen LEOPARD MELAMPUS. Exlibris: G. A. E. Clarke, vapenbild med tre upprättstående svärd samt valspråk, inskrivet i bandslina: Solertia vincat.

Innehåller 159 blad i folio, opaginerade, skrivna på båda sidor med nitid stil. Förteckning över de i loggboken interfolierade handteckningarna:

1. Track of HMS Leopard from Öregrund to Portsmouth. (Karta med datumangivelser för Leopards kurs till England hösten 1854.) 187×302 mm, lig-gande.
2. Track of HMS Leopard from Portsmouth to Malta, Dec. 1854. (Karta över Biscaya och västra Medelhavet med datumangivelser.) 201×305 mm, lig-gande.
3. Dekorerat titelblad till Leopards loggbok. 320×200 mm.
4. Utklipper lighthouse, Sweden. (Utklippan med fyrhus och bostäder.) 47×146 mm.
5. Baltic Sea. Shewing the different places at which HMS Leopard anchored during her stay in the Baltic. (Primitiv kartsnitt över Östersjön, delvis kolorerade gränser i gult, rött och blått.) 224×183 mm.
6. (Signalflaggor använda inom brittiska flottan i Östersjön 1854.) 298×387 mm, kolorerad.
7. (Kustprofiler av Utklippan, Ölands södra udde, Hoburgen, Östergarn, Lands-ort, Långskär, Söderarm.) 222×187 mm. Blyertsteckning.
8. (Kustprofiler av Näsklubben, Svartklubben, Understen, Örskär, Fjäderägg, Utö.) 222×187 mm. Blyertsteckning.
9. (Öregrund. Bild av staden från sjön.) 46×146 mm. Blyertsteckning.
10. (Kustprofil av »Noskaren».) 43×157 mm. Blyertsteckning.
11. HM Steam frigate Leopard bearing the flag of Rear Admiral J. H. Plumridge asking permission to engage the enemy's rear. August 10th 1854. 95×230 mm. Delvis kolorerad blyertsteckning.
12. (Skiss av anfallet mot Uleåborg den 1 juni 1854. Positionen för Leopard, Odin, Valorous och Vulture.) 193×180 mm. Tuschteckning.
13. Hallgrund Beacon. 45×156 mm. Delvis kolorerad tuschteckning.
14. (Skiss av anfallet mot Torneå den 5 juni 1854.) 177×118 mm. Tuschteckning.
15. (Öregrund från sjön. Annan del av staden än teckningen nr 9.) 105×278 mm. Blyertsteckning.
16. Entrance into Channel Bomarsund (South entrance). 38×142 mm. Tuschteckning.
17. Forts of Bomarsund from the Northward. 127×195 mm. Akvarellerad blyertsteckning.
18. Forts of Bomarsund from the Southward. 127×195 mm. Akvarellerad blyertsteckning.
19. Revel. 69×186 mm. Blyertsteckning.
20. (Örnsköldsvik från sjön.) 96×240 mm. Blyertsteckning.
21. (Sundsvall från sjön.) 78×173 mm. Blyertsteckning.
22. Christianso Island. 95×226 mm. Blyertsteckning.
23. Strait of Gibraltar. 54×130 mm. Blyertsteckning.
24. Navarino Bay. 76×220 mm. Akvarellerad blyertsteckning.
25. Temple of Minerva. 54×120 mm. Tuschteckning.

26. Entrance of the Dardanelles from the Sea of Marmara. 125×186 mm. Tuschteckning.
27. Entrance to the Black Sea from the Bosphorus. 50×171 mm.
28. Chart of the Crimea shewing the different places HMS Leopard anchored off. 118×187 mm. Akvarellerad tuschteckning.
29. Track of HMS Leopard from Constantinople to Sevastopol. 155×222 mm. Tuschteckning.
30. Anapa. Coast of Circassia. 124×176 mm. Akvarellerad blyertsteckning.
31. Cape Tekhli-Kertch Straits. (Kap Takil vid Kertj-sundet.) 124×175 mm. Akvarellerad blyertsteckning.
32. HMS Snake on shore. Fulton & Leopard & boats coming to her assistance. 124×175 mm. Blyerts och pastell.
33. Snake & boats of Leopard destroying Ferry on Taman spit under fire of Russian riflemen. 123×175 mm. Blyertsteckning.
34. Leopard & Fulton off Bogaz. (Situationsbild av attacken.) 153×390 mm. Akvarellerad blyertsteckning.
35. Ghelenjick. Coast of Circassia. 139×227 mm. Akvarellerad blyertsteckning.
36. Soujak. Coast of Circassia. Plan of attack. March 13 th. Akvarellerad blyerts- och tuschteckning.
37. Kertch Strait. Soundings in feet. 210×238 mm. Tuschteckning.
38. From Kazatch Bay. 113×195 mm. Blyertsteckning.
39. HMS Leopard from Kazatch to Corfu & back. 155×222 mm. Tuschteckning.
40. Islands of Paxo & Antipaxo. Town of Modon. 183×200 mm. Akvarellerad blyertsteckning.
41. Corfu Road. 116×175 mm. Tuschteckning.
42. St. George's Monastery near Balaklava. Akvarellerad tuschteckning.
43. Kemiesh Bay. 65×121 mm. Blyertsteckning.
44. (Vik med ankrade örlogsfartyg. Till vänster havet. I förgrunden klippformationer.) 78×115 mm. Blyertsteckning.
45. Sevastopol. 83×186 mm. Blyertsteckning.
46. Town of Kertch. 78×205 mm. Akvarellerad blyertsteckning.
47. Plan of attack on the Russian batteries on Kinburn spit October 17th 1855. 116×225 mm. Akvarellerad tuschteckning.
48. Admiral Stewart's squadron & Terrible engaging S. port battery of 14 guns ... October 17th 1855. 85×175 mm. Akvarellerad blyertsteckning.
49. Fort of Kinburn from the South. Fort of Kinburn from the North. 117×178 mm. Blyertsteckning.
50. Track of HMS Leopard from May to December. 116×175 mm. Tuschteckning.
51. Pillars of the Peiraeus. 117×187 mm. Tuschteckning.
52. (Kustprofiler från Kap Matapan med flera uddar.) 114×172 mm. Akvarellerad tuschteckning.
53. (En vik i grekiska arkipelagen.) 71×118 mm. Blyertsteckning.
54. Plan of getting out Leopard's bowsprit June 5th 1856. 117×110 mm. Tuschteckning.

55. (Turkiska kusten vid Tophane.) 56×141 mm. Blyertsteckning.
56. South end of Island of Cerigo. 132×185 mm. Blyertsteckning.
57. Pantellaria Island from the South. 112×180 mm. Blyerts.
58. Ida SE. Cape de Gatte. 131×200 mm. Blyertsteckning.
59. HMS Melampus main top sail . . . 93×250 mm. Blyertsteckning.
60. HMS Melampus . . . 130×195 mm. Blyertsteckning.
61. HMS Melampus off the Naplin (Nauplia?) light . . . 131×202 mm. Blyerts-teckning.
62. Track of HMS Melampus from Stamboul to Malta. 195×275 mm. Akvarelerad tuschteckning.
63. Track of HMS Melampus from Malta to Gibraltar. 112×278 mm. Akvarelerad tuschteckning.
64. Track of HMS Melampus from Gibraltar to England. 263×140 mm. Akvarelerad tuschteckning.

Två brev från en svensk sjöofficer som klarade sitt fartyg genom Viborgska gatloppet den 3 juli 1790

Av fil. dr E. Alfred Jansson

I »Forum Navale» nr 12 (1954) publicerade fil. dr Wilhelm Odelberg ett brev från flaggmajoren Georg Christian de Frese, stabschef för den svenska skärgårdsflottan, till denna flottas förre chef och nydanare, överste Michael Anckarsvärd. De Freses brev är skrivet 7/7 1790 och är ett värdefullt krigshistoriskt dokument innehållande en dramatiskt livlig skildring av de bägge svenska flottornas, örlogsflottan och skärgårdsflottan, genombrytning av ryssarnas cernering utanför Viborgska viken den 3 juli 1790.

Efter amiral Carl Aug. Ehrensvärds allvarliga nederlag med den av fadern skapade skärgårdsflottan contra den ryska i augusti 1789, ansåg sig konung Gustav III i maj 1790 själv böra överta befälet på skärgårdsflottan med de Frese som sin närmaste man. Kungen attackerade först den fientliga skärgårdsflottan i Fredrikshamn och sedan denna lamslagits, beslöt han ett anfall mot den i Viborg liggande ryska flottiljen. Kungen seglade och rodde därför i medio av maj österut och i slutet av månaden var hela den svenska skärgårdsflottan — även kallad Arméns flotta — sammandragen vid Pitkepas, en ö på Finlands sydkust vid inloppet till Viborgska viken. Därifrån avgick den 2/6 i OSO-riktning mot Björkö-sund, som skiljer Biskopsö från Björkö.

Under tiden hade den svenska örlogsflottan med hertig Karl som befälhavare företagit ett misslyckat anfall mot Reval. Han kom senare i strid med den ryska örlogsflottan väster om Kronstadt, men den slutade oavgjord. På konungens order förenade sig hertigens örlogsflotta med skärgårdsflottan i Viborgska viken, så att hela den svenska sjömakten med talrika landtrupper ombord blev innesluten av den ryska flottan. »Fullständigt avskuren från såväl land- som sjösidan, ur stånd att ens erhålla

vatten för det dagliga behovet, reducerade till en tredjedels portion befann sig här långt in i fiendeland 30 000 svenska krigsmän av alla vapenslag under befäl av konungen och dennes broder ombord i Sveriges dyrbara och oersättliga flotta, alla som det tycktes prisgivna åt fångenskap eller död.»

Så tecknar amiral G. Unger situationen i sin »Illustrerad svensk sjöhistoria».¹ Och nog såg det illa ut för Gustav III och hans krigsmakt! Olyckskorparna i hans närmaste omgivning, och de voro många, tycktes få rätt i sina farhågor om en stundande katastrof. De Freses rapport till Anckarsvärd ger belägg på den bland officerarna rådande pessimismen inför ett så hasardartat företag som en utbrytning genom fiendens cernering. Man hade svårt att dela konungens fatalistiska uppfattning om att han trots allt skulle lyckas. I annat fall förestod både för honom själv och hans krigsmakt antingen fångenskap eller död och senare en rysk invasion i Sverige som sannolik följd av den svenska flottans undergång.

Vi återgå till de Freses rapport. Han skriver visserligen att den tillkommit i hast och att han ej hunnit renskriva den, men den ger dock uttryck för hans intelligens och formuleringsförmåga. De bägge brev från löjtnant Claes Collander, befälhavare på kutterbriggen *Alexander*, vilka här skola publiceras, äro i ännu högre grad »hastverk», nedraspade på en blandning av dåligt stavad engelska och svenska, men bortser man härifrån äro hans brev liksom de Freses av högt värde såsom personliga vittnesbörd från ett av de mest kritiska tillfällena i Sveriges historia. Här har en man med låg rang, men utrustad ej blott med mod och yrkesskicklighet utan än mer med hjärta i bröstet för sina hemmavarande kära, nedskrivit sina upplevelser.

Innan vi återge breven böra vi lämna några data om brevskrivaren. Han var född 12/3 1751 på Selaön i Mälaren, där fadern, Johannes Collander, var komminister i Ytter Selaö socken. Claes var hans tredje son, de två äldre bröderna gingo den lärda vägen, men om Claes står det i Herdaminnet »reser till sjöss».² Hans bokliga utbildning torde därför ej ha varit någon tyngande ballast på livssegelsten, som i stället leddes av äventyrlusten. Den torde snart ha fört honom långt utanför hemlandets kuster, ty den svenska kofferdisjöfarten på främmande hamnar och avlägsna hav var betydande i slutet av 1700-talet.

¹ G. Unger, *Illustrerad svensk sjökrigshistoria*, II, s. 203, 214.

² N. Aurelius, *Strengnäs stifts herdaminne*, I.

Den unge Collander aspirerade emellertid ej blott på att bli koffferdikapten utan han ville även in vid Kgl. Flottan. Han anställdes där 20/5 1770, avancerade till styckjunkare 13/12 1780, fänrik 19/9 1782 och löjtnant 22/7 1790. Denna meritlista återfinnes i Marinens rullor på en »Enciennitets Lista uppå Herrar Officerare, som innehafva löner på Kongl. Arméns Flottas Svenska Escaders Stat den 1 Nov. 1794».³ Därav framgår att löjtnant Claes Collander då uppbar löjtnants lön.

Det kan ju förefalla som om Collander avancerade anmärkningsvärt långsamt, då han ej blev styckjunkare förrän efter tio år, men förklaringen är den att han ägnade det mesta av de åren att utbilda sig till koffferdiskeppare. Det gick den tiden så till, att han flera år »seglade för om masten» varunder han mest lärde sig praktiskt »sjömanskap» men även i görlig mån pluggade navigation, så att han så småningom kunde ta hyra som constapel och därefter som förste styrman. Mönstringsrullorna i Stockholms Sjömanshus skulle förmodligen ge besked om vilka fartyg han tjänstgjorde på och vart de voro destinerade, men vi ha ej gett oss tid till en så pass besvärlig undersökning. Däremot skola vi med sjömanshusrullornas ledning ange, på vilka fartyg han var befälhavare fr. o. m. 1781.⁴

Den 26/5 1781 inmönstrade Collander som besättning på briggen *Emanuel* en styrman, fem matrosar, en lättmatros och en kajutvakt, den senare med det klingande namnet Wallensträhle. Han själv tituleras »styckjunkare vid Arméns flotta». Briggen hade en dräktighet av 50 ¹/₄ läster, var byggd i Finland och ägdes av grosshandlare And. Nordströms änka, grosshandlare M. Fris, tobaksfabrikör Dimander och borgaren Zackerman, alla i Stockholm.⁵ Enligt sjömanshusrullan expedierades fartyget till Viera (oläsligt namn) och hemkom efter 3 ¹/₂ månader den 20 sept. Den 3 nov. avseglade hon igen och återkom ej till Stockholm förrän den 24 sept. 1783 från S:t Ybes (Setubal i Portugal), en av den tidens viktigaste utskeppningshamnar för salt. Det är troligt att briggen under sin långa bortovaro av 23 månader företog en transocean resa, till Västindien eller Brasilien, befraktad av något portugisiskt eller franskt handelshus. Sådant var vanligt och kan avläsas i de svenska konsulernas skeppslistor. Eftersom dessa börja först 1815 kan uppgift om Collanders långresa ej verifieras.

³ Marinens rullor, Ser. I 1715–96, KrA.

⁴ Stockholms sjömanshus rullor 1780- o. 90-talen, SSA.

⁵ Kommerskollegii arkiv: Fribrevsdiarier (skeppslistor), RA:s Östermalmsavd.

Collander stannade hemma knappt ett år. Den 12/8 1784 inmönstrade han besättning på ett nära fyra gånger så stort fartyg, fregattskeppet *Christina* om 191 $\frac{1}{2}$ läster, byggt av ek och furu på ett Lidingövarv. Redare var grosshandlare C. M. Fris. Besättningen bestod av två styrmän, timmerman, båtsman, fem matroser, tre jungmän, en »koksmat» och tre skeppsgossar. Fartygets destination var Lissabon och »vidare efter ordres». Hon hemkom d. 29/6 följande år. Efter knappt ett år avseglade fänrik Collander med samma skepp d. 12/8 1786 till Lissabon »för ordres» och hemkom d. 23/6 1787 från Terra Vecchia. Om härmed menas hamnstaden Civita Vecchia på Italiens västkust eller någon annan hamn är ej gott att säga.

Härefter blir det sex års uppehåll i Collanders kofferditjänst. Plikten kallade honom till Arméns flotta. Vi skola ej tro att han intog en undantagsställning, då han tjänstgjorde såväl inom Kgl. Flottan som på handelsfartyg. Detta torde tvärtom ha varit regeln för sjöofficerare av lägre grader, vilka ej med familj kunde substinera på kronans knappa kaka.

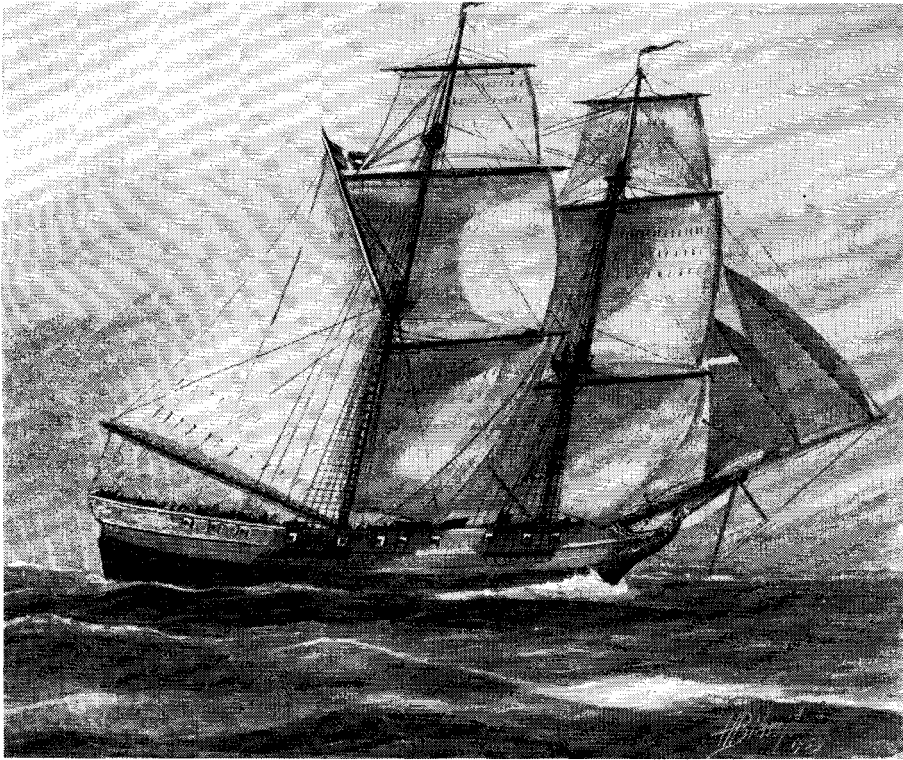
Fänrik Collander gifte sig år 1786 med Jane (Johanna) Browell, född d. 5/1 1765 och dotter till den engelskfödde kofferdikaptenen Charles Browell (f. 1748 d. 1806) och hans hustru Mary Schläij (f. 1739 d. 1803).⁶ Browell hade burskap i Stockholm och var befälhavare på svenska fartyg. Sålunda förde han åren 1779–80 snauskeppet *Nya London* på 140 läster, därefter åren 1783–95 den i Torneå nybyggda brigantinen *Anna Maria* på 142 läster. För denna var han jämte rådman A. Reimers och grosshandlare L. Reimers-Pettersson redare. Han synes ha varit en välbärgad man, bosatt längst norrut på Södra bergen i kv. Häcklefjäll (Katarina förs.) där han från sina fönster hade fri utsikt över Strömmen och där förankrade fartyg. I samma hus bodde 1790 hans svärson Collander.⁷ Kapten Browell hade emellertid i slutet av 1780-talet förvärvat tomt på Wax Ön (Vaxholm), där han lät uppföra ett vackert hus med trädgård och park.⁸ Stället kallades Framnäs och dit flyttade han 1788. Här stannade han till sin död 1806, dock med avbrott för sjöresor. Hos morfadern fingo även de yngsta barnen Collander ett hem, sedan deras far avlidit i slutet av sommaren 1799.

Kanske ha vi uppehållit oss väl länge vid Claes Collanders sjöutbildning

⁶ Vaxholms kyrkböcker AI no. 4—7 för åren 1780–1807, ULA.

⁷ Mantalslängd för Katarina norra 1790, SSA.

⁸ Vaxholm 1⁸, Lantmäteristyrelsens arkiv.

Kutterbriggen *Alexander*, målning av Hans Biärsjö efter en modell av Sam Svensson i Sjöhistoriska museet, Stockholm.

resp. resor samt hans familjeförhållanden, men denna bakgrund behövs för att rätt fatta innehållet i hans brev. Dessa ha nämligen i hög grad karaktären av en öm makes omsorg om de sina under överhängande dödsfara, ehuru de ingalunda sakna för sjökrigshistorien värdefulla fakta från de kritiska sommarkdagarna 1790 i Finska viken.

Vi ha redan meddelat att Collander då var befälhavare på kutterbriggen *Alexander*. Kapten Sam Svensson har gjort en modell av detta fartyg, vilken är en prydnad för Sjöhistoriska museet. Enligt hans uppgift var hon byggd i England 1785 och inköptes av svenskarna i London 1789, varefter hon tillhörde Stockholms skärgårdsflottas eskader till 1794, då hon överfördes till den finska eskadern. Det var ett vackert fartyg, av dimensioner 100×25 fot, briggriggat men med högre undermaster än

på en vanlig brigg, varigenom hon kunde föra högre undersegel och stort briggsegel, allt för att göra henne mera välsesgländ. *Alexander* var bestyckad med 22 kanoner, varav åtta 12-pundiga och fjorton 6-pundiga. Inredningen av kajuta och skans, kanondäck och lastrum torde ha varit beräknad för en stor besättning.

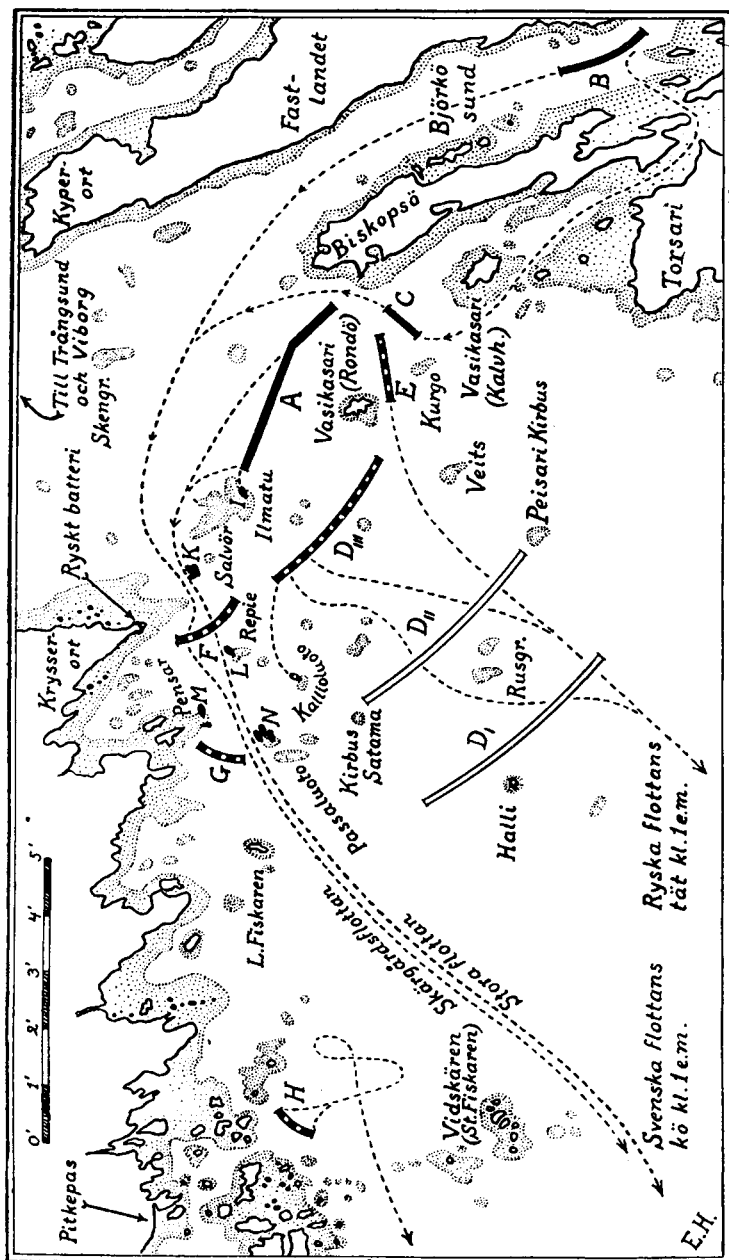
Enligt mönstringsrullan d. 26/4 1790⁹ hade *Alexander* 67 mans besättning varav 12 i befälsställning, däri ej inräknad chefen »Fendrich» Claes Collander. Hans närmaste man var fänrik Petter Roos, om vilken han ger denna karakteristik i sitt första brev: »An old man, does what he can and that is very little, as he can neither hear nor see well.» Befälet i övrigt bestod av fältskär Ad. Fr. Holmquist med 25 rdr pr. mån., skeppsskrivare G. Cortmeijer med 5: 40 rdr + 2 rdr i traktamente pr. mån., kadett And. Menges med $6\frac{2}{3}$ rdr, överstyrman J. Forsberg med 10 rdr, medelstyrman Chr. Colle med $6\frac{2}{3}$ rdr samt styckjunkare G. Leming med 10 rdr. De tre sistnämnda voro »förhyrda». Vidare sergeanten på extra stat Chr. Galletski (d. 19/7 avpolletterad till sjukskeppet »Lodbrock»), sergeant Gust. Pohl med $6\frac{2}{3}$ rdr, överskeppare Sven Hedman med 10 rdr samt två underskeppare Bergström och Wallström med vardera $6\frac{2}{3}$ rdr. Alla dessa utom Galletski voro förhyrda, dvs. frivilligt påmönstrade mot fastställd hyra, likaså två timmermän. Själva skeppsbesättningen bestod av 28 matrosar med $2\frac{1}{2}$ à 4 rdr per mån., 10 rotebåtsmän från Norrlands kompani, 8 förhyrda skeppsgossar med 1 rdr per mån. samt Collanders 3 och Roos 2 drängar. Dessutom inmönstrades två »volontairer», vilka synas ha varit s. k. gradpassagerare.

Av mönstringsrullan framgår att besättningen kom tämligen helskinnad från såväl »gatloppet» som slaget vid Svensksund den 9/7. Endast underskeppare Bergström blev »dödsuten i bataillen d. 9 Julii uti Svensk Sund» och en matros Lönngren »blesserad» i samma strid. Att en del blev »inlagde på sjukhus» hörde väl till vanlig ordning.

Efter mönstringen den 26 april togs en mängd sjömän och soldater ombord på *Alexander*, ej mindre än 85 man, varav 29 jungmän, 48 ryttare från olika kompanier under befäl av en korpral, en fänrik med två drängar, en volontär, en trumslagare och två skeppsgossar.

Besynnerligt nog upptar ej mönstringsrullan någon kock varför man frågar, hur man bar sig åt att utspisa fartygets 152 man. Levde alla på torrskaftning? För sin egen del tackar Collander i ett av sina brev sin svärmor i Vaxholm »att jag har ännu ströming (salt) kvar», likaså

⁹ Flottans arkiv: Skeppsmunsterullor 1790:16, KrA.

Schematisk framställning av svenska flottans utbrytning ur Viborgska viken
(G. U n g e r, Illustrerad svensk sjökrigshistoria, del II s. 205).

A = svenska örlogsfloppen 6.6--3.7.
 B = sv. skärgårdsfloppans huvudstyrka 29.6--3.7.
 C = Törnings kanonsläpataljon natten 2--3.7.
 D_1 = ryska örlogsfloppen 7-9.6.
 D_{111} = ryska örlogsfloppen 9-20.6.
 E = rysk postering om 4 skepp och 1 freg.
 F = rysk postering om 5 skepp och 1 freg.
 G = rysk postering om 5 fregatter.
 H = rysk postering om 3 fregatter.
 I = skeppet Finland på grund.
 K = sk. Enigheten och freg. Zemire i brand.
 L = skeppet Hedv. El. Charlotta på grund.
 M = skeppet Önheten på grund.
 N = sk. Lov. Ulrika och 2 freg. på grund.

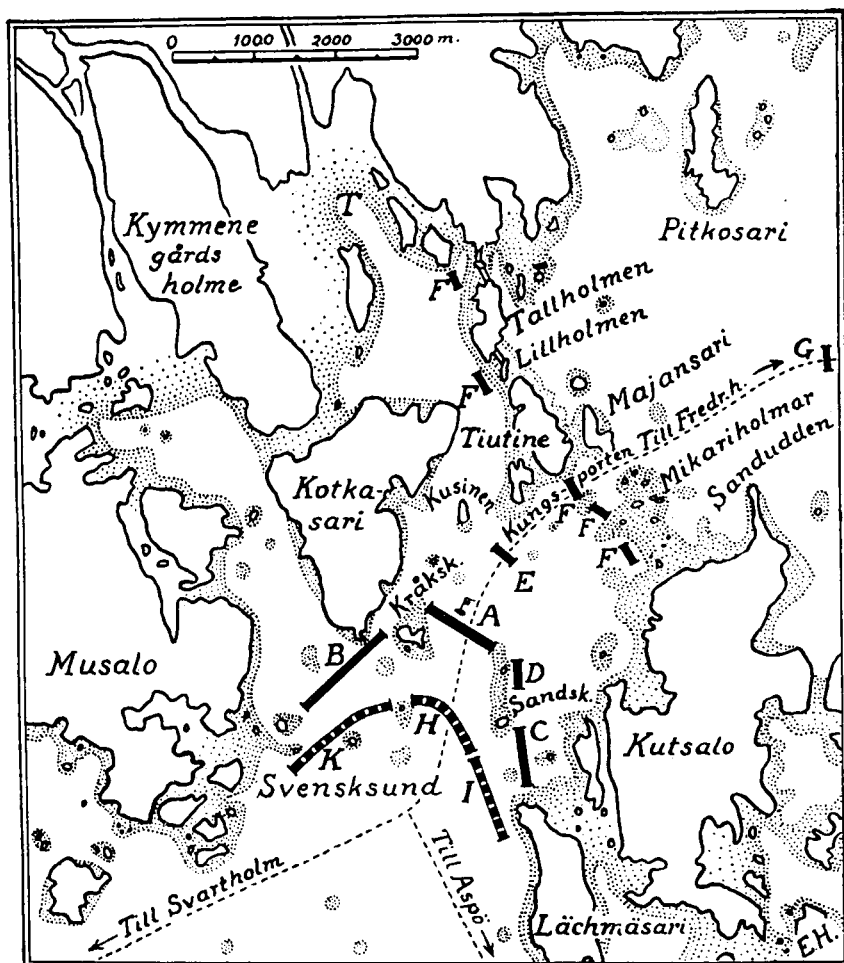
madame Furström (troligen bosatt i Stockholm) »för caviaren, jag har ännu qvar af den». Vi få dock hoppas att besättningen på *Alexander*, trots nedsatta ransoner, kunde hålla skeppsgrytan kokande med ärter på morgonen och korngröt på kvällen såsom seden var på kofferdifartyg under den gamla, s. k. goda tiden.

Vi ha redan omtalat att den svenska skärgårdsflottan under konungens befäl den 2 juni drog österut åt Koivisto (Björkö) dit även örlogsflottan under hertig Karl ankom söderifrån. Från Björkö sund skrev Collander sitt första brev den 7 juni. Vi återge detta efter originalet¹, vari vi blott företagit ändringar i den engelska stavningen. Den engelska han använder överensstämde troligen med den han använde vid samtal med sin hustru.

Mrs. Jane Collander, att lemnas till Hr. Carl g. Furström, Stockholm.
Alexander in Björkö sund d. 7 june 1790.

My dear Jane, My last letter of the 2:nd. this month I suppose you by this time have received. I went that same day out to sea, the next morning or the 3:rd I came up with our Fleet [örlogsflottan] and was on board of the admiral ship. Prince Charles spoke to me a good time, he wrote a letter for the King and bade me tell the King, where he would have the skergards fleet to lay. We could then from his deck see the Russian fleet, their line was formed and they were laying within Seskar and our fleet little to east of Wärvön. [Seskar el. Seiskari, ö mellan Björkö sund och Estland, utanför Kronstadt-bukten.] I went from there at 10 before noon, came to the King at five in the afternoon, just off Wiborg, as his fleet was going in to the Sound from Nord side. I was called down in the cabin to the King and there I was asked, where the Prince was with the fleet, where he went when I left him and how soon I thought, he would get up with the Enemies fleet, which all I told him and showed him on the Draught [sjökortet] the situation of the fleets when I left him. He wrote a letter and sent me back with it to the Prince, which I did not get to him before the Battle, as it was calm the whole night. He began to engage at 4 in the morning and it lasted till half past 8:th and then again they began at 6 and lasted till 6 o'clock in the evening. I was near to the admiral ship the whole time and saw the whole affair, which I will not mention anything about, as perhaps this letter will be opened before you get it. The day after they fought again and then 12 Russian ships that laid in Revell came in sight. — I am now stationed here on the south side of the Sound [Björkö sund] under Lieutn:t Colonel Törnings command, who has his Devision on this side to hinder any attack from this quarter. The King with the whole fleet [skärgårdsflottan] is in the middle and north side and is to day landing some troops to invade the country as far as they can. This is all the news I at present can give my friends about our operation. God knows, how it will end! I am at main time,

¹ Bevarade av Collanders sondotterson, disponent Axel Dellwik (1866–1959), numera i hans sons, ing. Erik Dellwiks ägo.

- A, B och C = svenska huvudstyrkans center, högra och vänstra flygel.
 D och E = svenska mörsar- och kanonbarkasser.
 F = svenska detacherade styrkor till sundens skydd.
 G = svensk framskjuten bevakning mot Fredrikshamn.
 H, I och A' = ryska huvudstyrkans center, högra och vänstra flygel.
 T = svenska transportfartyg.

Schematisk framställning av det andra slaget vid Svensksund den 9 juli 1790
 (G. Unger, Illustrerad svensk sjökrigshistoria, del II s. 215).

thank God, in a good state of health. God send you, my dear Jane, my girls and all our friends the same Blessings! This letter I send by a pilot, God knows if you get it or not. I never shall get one from you, as the Post has bad getting here. You can not imagine how eagerly I wish for one. Give my duty to Svärfar, I hope he is home before now, and Svärmor, jag har ännu ströming kvar. Give my love to yours and my Brothers and sisters. God bless you and my girls and all Relations and let us once more meet again and bless me too in mean time. Remind, my dear Janes, ever sincere and affect:t Husband Claes Collander

Med sin snabbseglande brigg tjänstgjorde alltså Collander som rapportör mellan de bägge svenska flottorna. Hertig Karl på örlogsflottan kom söderifrån och hade kännning med den ryska flottan. Sedan Collander rapporterat för kungen om örlogsflottans position, seglade han den 3 juni på kvällen från Viborgska viken söderut genom Björkö sund för att till hertigen överlämna kungens brev. På grund av stiltje under natten kom han ej fram med depeschen, innan den svenska örlogsflottan engagerat sig med den ryska den 4 juni kl. 4 på morgonen. Striden fortsatte hela dagen och även den följande, men utan något avgörande. Collander höll sig med sin brigg hela tiden i närheten av hertigens amiralskepp, så han kunde följa stridens gång. Han iakttog även att ryssarna fingo förstärkning från Reval. Den svenska örlogsflottan drog därefter norrut genom Björkö sund upp mot Viborgska viken på konungens order. Om skärgårdsflottans position skriver Collander, att överstelöjtnant Törnings division, vilken *Alexander* tillhörde, bevakade södra delen av Björkö sund, medan konungen med den övriga skärgårdsflottan låg mitt i eller på norra sidan av sundet, där en del trupper landsatts vid Koivisto för att invadera landet så långt de kunde.

Collander har utökat sitt brev med tvenne postscripta, i vilka han mest använder sitt modersmål: »Helsa herr och madame Furström rätt mycket, tacka henne för caviarn, jag har ännu kvar af den. Du glömer ej att oändligt tacka den goda herr och fru Kruse, Janssons och dess fru, gamla fru Lotta och Mary och att jag anser dem för våra bästa vänner wi äga af oskylda. God bless them all, både unga och gamla, Gud låte mig få se dem ännu en gång önskar en uprigtig vänn och tjenare.» — Det andra postscriptum innehåller Collanders redan anförda omdöme om hans närmaste män, det lyder i översättning: »Jag har mycket liten hjälp av mina officerrare, eftersom de äro okunniga om sådana här affärer. Den gamle mannen Roos gör vad han kan, och det är ej mycket, då han varken ser eller hör bra. De andra är en Skonsker bonde [fänrik Christ. Knutsson?] som kän-

ner ingenting utan jag får lägga mig i allting.» — Enligt anteckning på brevet erhöll fru Jane det först den 25 juli och besvarade det följande dag. Under tiden hade mycket hänt de svenska eskadrarna i Finska viken!

Sitt andra brev har Collander raspat ner den 5 juli 1790 ombord på »*Alexander* wid Svenska Konghamn [Svensksund]». Det har skett i så stor hast att han mest använt sig av svenska:

My dear Jane! Aldrig har jag haft så klart bewis på Guds försyn för menniskan som nu, att jag existerar och än en gång har den lyckan att skrifva dig, min bästa Wänn, till. Jag tror att Gud har warit nådig och bönhört dig, min söta Jane, efvensom slägt och wänner, hwilka jag helt säkert tror ej aflåtit att bedja Gud för mig, ty jag bekänner mig aldeles owärdig, så stor nåd som mig blifvit bewist. Jag skref din far och dig till med en Engelskman, som gick till Wiborg då jag låg i Björkö Sund, hwilket jag hoppas du ännu ej fått, emedan det war nog så bedröfligt, helst jag såg utgången af vår då warande situation nog så swår och trodde helt säkert, att jag ej mera här i dödligheten skulle få skrifva dig till. Derföre kunde jag ej annat än antwarda det käraste jag ägde i deras händer, som jag trodde säkert skulle gifva dem förswar, i fall Gud hade behagat att sluta mig Dagen. [Nu] will jag gifva dig en kort berättelse om vår utgång [ur cerneringen i Viborgska viken] Julii den 1 fick jag Kungens ordres att gå ut söder igenom Björkö Sund att recognosera Fientliga skergårds flottan, som war några och sjuttio segel stort och smått; den 2 om afton kom ostlig wind, då de började sätta segel, kom in åt sundet att attackera. 3:dje Divisionens Canonslupar beordrades att möta dem, hwilka började attacken kl. 11 om aftonen, den warade till 2 innan vår Retraett börjades, då det blef beslutit, för bägge flottorne att slå sig igenom. 3:ne Divisioner af andra Canonslupar slogos wid samma tid med högra flygeln af Fientliga stora flottan. The battle lasted till half past 3 o'clock in the morning of the 3:rd, when the great fleet of ours went under way and a retraits over all. No mortal can imagine what we then went through. Only consider, my dear Jane, what hope then could remain, that ever I should write you again, when *Alexander* went between one three-decker and six other ships of the Line which altogether had their guns at once bearing on us. For 1¹/₄ timmes tid rägnade kulor på alla sidor samt bomber, granater och skrä [skrot] i sådant tal, att dess like har aldrig kunnat excistera och ändå war Gud så nådig och skonade till lif och lemmar icke allenast mig utan och ingen enda man hade den minsta skada, fastän segel, tacklage och skräfvet af fartyget blef ganska skadat. Jag will nu ej nämna vår förlust af flottorna, emedan det kan göra så mycket att this letter would be stopped, but it is very considerable. At night I piloted *Styrbjörn* [överstelöjtn. Victor v. Stedingks chefsfartyg] long with me at Wirorne [skär utanför Svensksund], there we anchored and thus the Enemies great fleet was checking ours past Hogland [ö ute i Finska viken söder om Svensksund] and I am afraid took some more of them. My dear Jane, I am in haste, as the Post is going, I have been writing so badly that I can not read it myself, therefore I am afraid you can not. I only will let you know that the King is at Svensksund. From him we got ordres med alla flyende fåren, som den ena efter den andra kommit, att gå efter dit. Gud låt intet mig bli så sannspådd som

wid Björkö, att wi här få go through such another affair! God bless you my Dear, children and all relations and friends, give my best love to them all and I shall to my last minute remain my dear Janes ever affectionate husband

Claes Collander

Jag har ännu ej fått något bref från dig sedan med Styrbjörn. Helsa din far rätt mycket, jag borde nu skrivit till honom men kan ej få tillfälle, men wid nästa lägenhet skall jag skrifva honom och dig fullkomligare till. Adieu!

Trots att den är så kortfattad, ger denna skildring av »gatloppet» en intensiv bild av vilket inferno av eld och kulor i synnerhet täten av de svenska eskadrarna utsattes för från de överlägsna, väl placerade ryska linjeskeppen och kanonbåtarna. Enligt de Freses beskrivning gingo Törnings, Malmborgs och Leijonanckers divisioner i täten av skärgårdsflottan vid utbrytningen och eftersom den snabbseglande *Alexander* tillhörde Törnings division är att förmoda, att hon var ett av de första fartyg som med starkt förlig ostlig vind passerade neråt Vidskär under ryssarnas intensiva beskjutning.

Av försiktighetsskäl nämner ej Collander något om de stora förluster den svenska örlogsflottan led, ej minst på grund av egen vårdslöshet med en av sina brännare, vilken i stället för att antända ryska krigsfartyg drev in på och satte i brand det svenska skeppet *Lovisa Ulrica* och fregatten *Zemire* samt även orsakade att flera svenska skepp gingo på grund i den orena farleden. Skärgårdsflottan kom lindrigare undan, men åtskilliga kanonjollar sjönko i den grova sjön och flera galärer uppbringades av ryssarna. Större delen av skärgårdsflottan räddade sig dock undan den i finska skären placerade ryska skärgårdsflottan genom att hålla ut till sjöss under stark kultje. Stedingks hämmema *Styrbjörn*, ett tvådäckt fartyg av ny och kraftig typ samt starkt bestyckat, tycks på grund av kanonhaverier (se slutet av de Freses rapport) ha sackat efter, så att *Alexander* på aftonen lotsade henne in till Virorne, där de gingo till ankars.

Läsaren av Collanders brev kan ej undgå att få ett djupt intryck av hans uppriktiga gudsfruktan. Han fröjdar sig som ett Guds barn över den underbara räddningen ur fiendens helvetiska beskjutning. Visst bävade ännu hans hjärta, då kungen gav order om att »de flyende fåren» skulle samlas i Svensksund, ty han förstod att det gällde en ny kraftmätning mellan svenska skärgårdsflottan och de vida överlägsna ryska sjöstridskrafterna.

Brevens adressat, fru Jane Collander, f. Browell (efter miniatyrmålning i ingenjör E. Dellwicks ägo).

Med de två tredjedelar av örlogsflottan som slagit sig igenom från Viborgska viken hade hertig Karl löpt in till Helsingfors, där han inneslöts av ryssarna till overksamhet. Samma hade blivit skärgårdsflottans lott om ej konungen hade kommenderat den till Svensksund och därigenom hejdat de svenska landtruppernas reträtt västerut. Allt hängde emellertid på om skärgårdsflottan, vilken visserligen erhållit förstärkning, skulle med framgång taga emot stöten från den segerrika och övermäktiga ryska flottan. Dess befälhavare, prinsen av Nassau, lär ha varit så viss om att krossa spillrorna av den svenska, rörliga sjömakten, att han i förväg sände segerbudskap till kejsarinnan Katarina.

Ehuru många av hans officerare avrådde, beslöt kung Gustav att stanna i Svensksund och möta prinsens av Nassau anfall. »Skola vi falla», sade

han i krigsrådet, »så låt oss då i Guds namn göra detta inom fiendens gränser.» Hans tillförsikt kom ej på skam. Sedan han lagt transportflottan i säkert skydd och detacherat styrkor till sundens försvar, lät han huvudstyrkan inta ställning mellan öarna Kotka och Kutsalo med talrika mörsar- och kanonbarkasser instuckna mellan fartygen. Tidigt på morgonen den 9 juli gingo ryssarna till anfall under förlig vind. Den friskade mer och mer, så att de ryska fartyg som skadskjutits ej kunde manövrera ut till havs, i stället trängde huvudmassan av ryska flottan in under den svenska elden. Striden rasade hela dygnet, men kl. 10 följande dag hade svenskarna segrat över hela linjen! Ryssarna hade då förlorat 50 fartyg eller en tredjedel av sin flotta samt bortåt 10 000 man varav 6 500 fångar, medan de svenska förlusterna inskränkte sig till en större galär, tre kanonslupar och 300 man. Måhända den största sjöseger som svenskarna någonsin vunnit!²

Det är skada att Collanders brev till hans Jane i Stockholm om denna härliga Victoria ej finns bevarat. Att han skötte sig väl under bataljen finns det emellertid ett par talande bevis för. Först och främst belönade kungen honom med Svensksundsmedaljen i guld. I en förteckning med förslag om denna utmärkelse till en del officerare, vilken överstelöjtnant V. v. Stedingk ombord på *Styrbjörn* den 13 juli insände till konungen, finnes ett tillägg lydande: »Hvad Fendrik Collander med briggen gjort, tacktes E. Kungl. Maj:t Sjelf nådigst berömma på Kotkaholmen». Den 22 samma månad erhöll Collander även sin löjtnantsfullmakt. När han hedrades med riddartecknet av Svärdsorden är ej säkert bekant, men i rullan d. 1/11 1794 står efter hans namn initialerna R.S.O. Familjetraditionen förmäler att kungen överlämnat sin egen svärdsorden till honom.

Alexander återkom till Stockholms örlogsstation omkr. den 1 november och avmönstrades. Kriget var slut och tack vare segern vid Svensksund slöts freden i Värälä den 14 augusti utan vinst eller förlust för de stridande.

Löjtnantslönen å 100 rdr specie (400 daler silvermynt) räckte knappast för en familj med fem barn, varför Collander återgick till kofferditjänst. 1 oktober 1793 gick han ut med briggen *Gustaf Adolph* till Portsmouth och hemkom från London den 27 maj följande år. Två besättningsmän hade rymt, men de som avmönstrade i Stockholm intygade att »de gort det utan ordsak». För sitt sista fartyg, slupen *Fortuna*, var Collander själv

² G. Unger, a. a.

redare. Hon hade blott styrman och tre mans besättning samt expedierades d. 25/7 1796 till Lybeck.³

Därmed försvinner löjtnant Collander ur Stockholms sjömanshus rullor. Hans sjöresor voro avslutade. Under sina sista levnadsår var han bosatt på Skeppsholmen. Där föddes hans yngste son Georg Wilhelm d. 27/5 1796 och där avled han själv hastigt d. 22/8 1799 »af slag», knappt 48 $\frac{1}{2}$ år gammal.⁴

Bouppteckning efter »Lieutenanten wid Kongl. Arméns Flotta och Ridaren af K. Maj:ts Swärds Orden, ädel och wälbördig Herr Claes Collander» förrättades d. 19/11 1799.⁵ Den upptar som främsta tillgång »Halfparten i briggen *Fortuna*, gör på hälften 25 läster à 10 rdr. 250 rdr. eller i Bancomynt 235 rdr». Detta ger oss en föreställning om den tidens penningvärde! Boet var välförsett, bland annat med 388 lod matsilver värderat till 151: 8 rdr. Löjtnantens garderob var väl ekiiperad med slängkappa, blå frackar, västar i olika färger, dito benkläder och strumpor. Även en uniformshatt värderad till 1 rdr. Av vapen ägde han en sabel 4 rdr, en polerad stålvärja 8 rdr samt två pistoler 2 rdr. Som välbefaren sjökaptän ägde han diverse navigationspersedlar: En compass 2 rdr, en quadrant 8 rdr, fyra sjöböcker 32 skilling och sex sjökort 2 rdr. Hela boet värderades till 915 rdr banco, men tyvärr överstego skulderna tillgångarna med 404 rdr.

Den 35-åriga änkan Jane Browell stod där tämligen medellös, möjligen med en liten pension från Amiralitetets Pensions Cassa, men hon visade sig äga en sjömanshustrus dygder: kraft att bära sorgen och mod att sörja för sina sex barn. Hennes föräldrar i Vaxholm togo hand om de yngsta. Själv erhöll hon 1802 befattningen som kammarfru hos drottning Fredrika Dorotea och 1810 samma befattning hos »Hans Förstliga Höghet Tronföljarens gemål», den blivande drottning Desideria. Hon avled den 8/5 1831 vid 66 års ålder. Hennes son Carl Claes gick i faderns fotspår, började som skeppsgosse 1799, blev frikadett vid krigsakademien på Karlberg 1805 och utnämndes till stabslöjtnant 1813, batterichef och major i armén 1837, tog avsked 1845. Han levde till 12/5 1870.

³ Stockholms sjömanshus rullor 1780- o. 90-talen, SSA.

⁴ Skeppsholms församlings dödbok, SSA.

⁵ Bouppteckningar, SSA.

SJÖHISTORISKA SAMFUNDETS STYRELSE.

Ledamöter av Samfun- dets råd	{	Fil. dr Arne Forssell, Stockholm, ordförande, Kommendör Daniel Landquist, Stockholm, vice ordförande, Fil. lic. Jan Magnus Fahlström, Stockholm, sekreterare och redaktör för samfundets skriftserie, Bankkamrer Fritz Englund, Stockholm, skattmästare, Professor Martin Olsson, Stockholm, Förste hovmarskalken Erik Wetter, Stockholm,
-------------------------------------	---	---

Professor Oscar Bjurling, Lund,
 Kommendörkapten Georg Hafström, Saltsjöbaden,
 Direktör Herman Hoogland, Stockholm,
 Professor Torvald Höjer, Djursholm,
 Kanslirådet Åke Kromnow, Stockholm,
 Direktör Erik Larsson, Hälsingborg,
 Kommendörkapten Stig Notini, Göteborg,
 Överbibliotekarie Wilhelm Odelberg, Stockholm,
 Kommendören, greve J. G. Oxenstierna, Stockholm,
 Professor Hans Pettersson, Göteborg,
 Studierektor Per Sandberg, Stockholm,
 Rektor Åke Stille, Nässjö,
 Arkivrådet Robert Swedlund, Stockholm,
 Kapten Sam Svensson, Stockholm
 Arkivrådet Einar Wendt, Stockholm.
 Kommendör Hans C:son Ugglå, Stockholm.

Innehåll

<i>Wilhelm Odelberg, Från Örensköldsvik till Sevastopol. H. M. hjulfregatt Leopard i Östersjön och Svarta havet under Krimkriget</i>	<i>3</i>
<i>E. Alfred Jansson, Två brev från en svensk sjöofficer som klarade sitt fartyg genom Viborgska gatloppet den 3 juli 1790</i>	<i>43</i>

UPPSALA OCH STOCKHOLM
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTR. AB
(I DISTRIBUTION)

Pris 10 Kronor